

Poštnina plačana v gotovini.

ŽIVLJENJE IN SVET

Albrecht Dürer: Sveti Jeronim

Tedenska revija

Štev. 18.

Ljubljana, dne 2. novembra 1928

Leto II.

Knjiga 4

G. Mačtet

Zakleti kozak

(Dalje)

XI.

Svetlo sijé gorko solnce na plošča-te strehe, grozno ječo in ves široki trg, kamor hite z vseh strani Tataři. Vsak bi rad videl, kako bo v mukah umrl predrznež, ki je razžalil khana. Kakor listja in trave se je nabralo ljudi na širokem trgu in bučali so vedno glasneje nalik sinjemu morju. Že so pri-spele straže in ošabni murze. Še višje se je dvignilo solnce in je prijahal na belem konju sani khan, žalosten in s povešeno glavo. Zato pa se je smeh-ljal tik njega stari vezir . . . Khan je prijezdil bliže in ustavil belca. Fazil-Ahmed je dal znamenje z debelo, za-tečeno roko.⁹⁾ Pripeljali so divje konje. Tako divji so bili, da je bila četvorica močnih Tatarov konjaj enemu kos. Bi-stre plahe oči so jim žarele kot ognji in vroča sopara se jim je valila iz ši-rokih nozdrvi. Zopet je dvignil vezir roko in stražarji so odšli po jetnika. Množica je napela ušesa. Vse je posta-lo tiho kakor ponoči . . .

Zakaj pa so se vsi na mah ozrli in zakričali, — saj še ni bilo videti jetni-ka? Ozrl se je tudi začudení khan, a debeli Fazil-Ahmed le prebledel in za-drhtel. Kaj se je zgodilo? Oddaleč so zagledale bistre tatarske oči; videli so, da drvi na vrancu neznan batirj in ne-kaj vpíje. Vedno bližje je prihajal. Se-daj se je že razločilo, da je imel bojní konj dvojno nošo; zadaj je bil prive-zan jetnik . . . Nenadoma se je raz-legel širok vzdihljaj in vsa horda je ve-selo zaklicala. Spoznala je ljubljene-ga junaka Kara-Mustafo, ko so bili zanj tolikanj v strahu. Podil je konja na vso moč in zadaj za sedlom je imel prive-zanega Ahmetko, sina starega vezirja. Ustavil je zapenjenega vranca tik pred khanom in zaklical:

— Nisi mi verjel, o, veliki khan! Je-zil si se na svojega zvestega slugo, ko ti je pravil, da je Fazil izdajalec. Od-šel sem takrat in ti prisegel, da se ne vrnem, dokler ne dobim nepobitnih do-kazov pašine veleizdaje. Tukaj jih imaš, o, Mohamedov vnuk!

In Kara-Mustafa je izročil khanu vpričo vse horde ukradeno hetmanovo

pismo, ki ga je odvezel Ahmetki. Ta je takoj priznal, da ga je oče poslal s pismom k Samojloviču . . . Stari paša je sam prevaril khana in izmaknil het-manovo sporočilo. »Po krivici si vtak-nil v ječo nedolžnega sla, o, khan, in ni zaslužil neusmiljene smrti! — je re-ke batirj, — Allah in prerokova molí-tev naj te obvarujeta hude pomote!«

Vpričo vseh je objel khan zvestega junaka, se mu zahvalil in ga takoj ime-noval za svojega vezirja. Velel je, naj mu pripeljejo starega sleparja. Vsa horda je zahtevala kazen. »Na smrt z njim,« — so besno klicali Tataři, — naj sam poskusi tisto smrt, ki jo je bil pripravljaj nedolžnemu slu!«

Horda se je razvnela, murze so dir-jali sem in tja, ali stari vedež je izginil kakor kafra. Nekateri so videli, da je smuknil skozi množico črn pes. Drugi so prisegali, da je zletel iz gneče črn vran. Skratka: vezirja ni bilo nikjer: pobegnil je bil v katerikoli podobi . . . Potem so vsi zopet postali tihi in so se ozrli. »Glejte, glejte, hetmanovega sla peljejo!«

Težko je korakala straža v jeklenih oklopih, sredi pa je neustrašeno šel naš kozak in pogumno gledal okoli sebe. »Eh, — je mislil praded, — menda sem samo sanjal o Jurku in njegovi oblju-bi!« Hudo mu je bilo, a ni hotel Tata-rom kazati obupa. Umreti je hotel po kozaško, kakor so umirali njegovi očet-je in dedi. A straža se je zdajci razšla. »Moj Bog! — je pomislil praded, — ali je mogoče, da ni bila sanja?« Sam khan mu je prišel vesel naproti, naj-uglednejši murze so mu odvezli verige, in vsa horda je vzklikala. »Ali je to res?« — se je zavzel in dvignil roko k glavi, ker si že zdavnaj ni mogel po-praskati tilnika.

— Oprosti nam, o, sel! — je dejal khan, — vsega je kriv izdajalski vezir. Prosi, karkoli želiš. Prisegam ti pri preroku, da vse storim tebi na ljubo.

Praded se je priklonil in odgovoril: Če te res smem kaj prositi, pošlji čim prej pomoč velemožnemu panu hetmanu.

— Še danes bo zajahala horda konje in odrinila na pomoč. Ti boš vodil sprednji tabor z mojim sinom Azama-

⁹⁾ vezir je bolehal za vođenico.

tom, jaz sám bom sledil z vso hordo. Ali še kaj želiš? Veselo je šumela horda, ko je začula khanove besede. »Prosim te še, — se je priklonil praded. — da povrneš prostost vsem ubogim krščanskim ujetnikom.«

— Snemite jim verige, pa naj gredo z nami! — je ukazal khan novemu vezirju. — Dajte vsakemu konja, obleko, vojno opremo in po cekin na pot! Kaj pa še želiš, kozak? Ali nočeš ničesar prositi zase?

— Zame? — se je popraskal praded po tilniku. — pri moji veri zares ne vem, kaj bi prosil, milostivi khan. Če bi imeli na primer dobro horilko, bi prav rad zvrnil kozarček! Sicer nisem že zdavnaj pil, a se mi nekaj zdi, da imam še vedno mačka . . . A kaj bi prosil . . . Pri vas milostivi khan, nimate bržčas krčme in nihče ne pije horilke?!

— Ni tako hudo! — se je nasmehnil khan, — dobil boš horilke, kolikor te volja! A tega je vse premalo. Prosi še kaj! Ali si želiš lepo devojk? Podarim ti najzlašo lepotico!

— Na-ak, milostivi khan, tega pa mi ni treba! Preveč sem letal za ženskami in sem se zaobljubil, da ne bom več! — je odrekel praded. — Nič dobrega nima človek od njih.

— Nu, ali češ zlata? — se je nasmehnil khan.

— Čemu mi bo? — je odgovoril praded, — če ga ne morem zapiti na vojni?

In tako je tudi ostalo. Prav nič ni maral praded prositi.

XII.

Joj, od vseh strani so obkolili Dorosjenka. Kakor v kleščah je bil med sovražno vojsko . . . Dan in dva se je bil hetman zoper premoč, a tretjega dne je spoznal, da ne more strgati kroga, ne more prebiti sovražnikov. Videl je, da preostaja kozakom samo licarska smrt, da padejo kakor trava pod koso . . . Hudo so se smilili hetmanu pogumni kozaki, in kakor ogenj vroče solze so mu privrele v pogumne oči. Rekel je ljubim bratom: »Hej, vi, orli moji, sokoli, pogumna deca! Od nikoder ni pomoči. Pustite raje svojega hetmana, da ne izgubite zaman življenja!«

Vsi kozaki so mu odgovorili soglasno kakor en mož: — Ne potrebujemo pomoči, če je ni od nikoder. Tebe pa ne

bomo zapustili. Rajše gremo v smrt zate, našega hetmana!

Takrat jim je rekel hetman: — Če je tako, oblecite, ljuba deca, bele in čiste košulje, pa pojdi vsak k spovedi k svojemu tovarišu, če ima kak greh na duši. Vroče molite, deca, ker vas peljem v zadnji, v smrtni boj!

In vsi kozaki so se preoblekli se spovedavali drug drugemu in vroče molili . . . Čim je vstalo solnce, je vzel velemožni hetman, kozaški batjko, v desnico malinast prapor, in nad kozaškimi vrstami se je zasvetil v srebbru svetel Nadangelov obraz . . .⁷⁾ Vse se je pripravljalo k boju. Zemlja je zadrhtela od konjskega peketanja in zrak se je stresel od strašnega vriska. Hej, kozaki so sklonili ostre sulice in zdirjali naprej, v smrt.

A kaj je videl prepadeni hetman tam daleč, kaj so ugledale njegove vesele oči onkraj gozda na gori? Katera vojska prihaja, kateri kozak skače kot srna pred njo v rdečem serduškem županu?⁸⁾ Joj, ali je mogoče, da pelje Petro pomoč, ta junak Petro, o katerem ni bilo več duha ne sluha? Zažarele so hetmanu oči od sreče. Vesel se je postavil pred zadnjimi serdjuki, svojo posebno stražo — in je ponosno dvignil oblastno roko:

— Naprej, orli, z menoj! Naši so pretrgali krog oblegovalcev. Bog nam je poslal pomoč! In udaril je z bičem dragocenega argamaka . . .⁹⁾ Dvignil se je vihar, zastokala je zemlja in zatrepetal zrak. Hej, sam hetman je poletel na sovražnika s svojimi zvestimi serdjuki.

Hetman je objel pradeda, ga poljubil, mu rekel dragi brat, in ga takoj imenoval za polkovnika. »Hvala ti, Petro, — je rekel, — prišel si ob pravem času . . . Nobena glava ne bi bila pri nas ostala na plečih, če ne bi ti pripeljal pomoči! Hvala ti, dragi brat! Nobena polkovnika nimam, ki bi bil mlajši od tebe, in noben ni toliko vreden kot ti!«

Srečen je bil hetman po zmagi. Srečni so bili kozaški polki in glasno so vzklikali hetmanu. Srečen je bil tudi praded. Našel je med sovražnikovimi vozovi uklenjenega pobratima in ga je

⁷⁾ Kozaški prapor je nosil glavo nadangelu Mihaela z mečem in ščitom.

⁸⁾ Serdjuki — hetmanova garda.

⁹⁾ Turški konj.

vroče poljubil: tako vroče še ni svoj živ dan poljubil nobene devojke. A nič ni mogel zvedeti od Tarasa, kako je bil zašel v jetništvo. Prav ničesar se ni spominjal pobratim. Pozabil je, kako se je zabaval z veščami in kako so ga napadli moskovski strelci. Spominjal se

je samo, da je potegnil sabljo, a ni vedel povedati, s kom se je bil bojeval. Ves spomin mu je vzela nesrečna varenuha, ki jo je takrat predolgo vohal v krčmi!

(Konec)

M. Kovačič

Obisk pri generalu Maistru

Srčna potreba mi je velela, da se zglašim, ko se obnavljajo dnevi, ki so pred desetimi leti okrenili tok naše zgodovine v drugo smer, pri možu, kateremu gre za to precejšen del zaslug.

Potrkam.

»Naprej!« se odzove energičen sonoren glas. Ko vstopim, me sprejme mož bistrega pogleda in odločnih potez, ki jim orlovski nos daje še prav posebno izrazitost. Ko bi ne vedel, da ga je mučila pred leti težka bolezen, ne bi mogel reči drugega nego: »Da, isti je še, kakor pred 10 leti!« Sicer nas je tudi tedaj sprejemal, kakor sprejme starejši tovariš mlajšega, a vendar je bil tedaj vmes nadležni občutek: »Pred generalom stojiš, poročnik.« Častitljiva občanska obleka pa je odstranila ta občutek in tako mi je potekel čas prehitro v prijetnem kramljanju z gospodom generalom.

Rodil se je gospod general 29. marca 1874. leta v Kamniku kot sin finančnega preglednika, s katerim se je preselil, ko je bil ta službeno premeščen, v Mengeš in Kranj. V Mengšu je začel obiskovati osnovno šolo in jo nadaljeval v Kranju, kjer je prestopil na gimnazijo ter ostal tam do konca 4. razreda. 5. in 6. razred je dovršil v Ljubljani, nato pa odšel (leta 1892.) v kadetnico na Dunaj, ki jo je zapustil l. 1894. kot praporščak. Prvo službeno mesto mu je bilo pri domobranskem polku v Ljubljani. Po službeni potrebi je moral mesta večkrat menjati: tako je bilo 1897—1898 v Celovcu, 1898 do 1908 zopet v Ljubljani, 1908—1913 v Przemyslu. 1913—1914 v Celju, a od decembra l. 1914. je v Mariboru.

Interes za leposlovje je prinesel že deček s seboj iz domače rodbine; mati Franja mu je bila namreč iz rodbine Tomšičev, kojih eden je bil dalje časa urednik listu »Vrtec«, drugi pa v Zagrebu izhajajočemu listu »Bršljan«. Ni čudo, da je, izhajajoč iz take rodbine in pri ta-

kih stricah — začutil v sebi uredniške zmožnosti ter je kot tretje- in četrtošolec urejeval v 1 edinem izvodu izhajajoči list »Inter nos« (= Med nami), ki

GENERAL MAISTER

mu je bil sam pisec. V tem listu je priobčeval tudi svoje prvence, prvo tiskano pesem pa je objavil kot četrtošolec v »Vrtcu« (namreč »Naša babica«). Potem pa se je začel oglašati tudi v drugih listih, kakor v »Ljubljanskem Zvonu«, v »Slovanu« itd.

O kakem posebnem »literarnem šolanju« pri njem ni mogoče govoriti. Čital je vsepovprek, kar mu je prišlo pod roke, tako Prešerna, Jurčičevo »Cvetje«, knjige »Slovenske Matice« in drugo. Z nemškimi knjigami je zalagal svoje tovariše neki Čadež, ki je umrl menda kot osmošolec. Ta je kupoval knjige, in ko

jih je sam prebral, jih je prodajal tovarišem po polovični ceni. Tako se je bodoči pesnik razvija brez vsakega vodstva in brez posebnih tendenc — pel je, kakor mu je narekovala duša. In kar je smatral za svoje najboljše, je izdal pozneje (l. 1904.) v posebni zbirki »Poezije«. V njej je posvečen prvi oddelek, pa še tudi iz ostalih štirih oddelkov tuintam kaka pesem »Marici« — pesnikovi soprogi, rojeni Stergerjevi, hčerki deželnega sanitetnega svetnika v Ljubljani. A tudi po tej zbirki ni utihnil, nego je hodil, ko je bil že davno našel lastno noto, smer, ki jo smemo imenovati oblikovno umetniško dovršeno in vsebinsko kleno. Po premoru v vojni dobi se še oglasi včasih v nekdanji neoslabljeni moči kot nacionalni klicar in glasnik, a tudi kot pesnik - pejsažist.

Pesnikov psevdonim je Vojanov — značilen zanj! Saj poznajo široke ljudske mase njegovo ime predvsem v zvezi s prevratom na bivšem Štajerskem in z vojaškimi operacijami na Koroškem. O vsem tem ima gospod general gradivo zbrano in v kosmati obdelavi gotovo. Preostaja še samo piljenje in pregled glede na točnost posameznih podrobnosti. Do desetletnice onih dni, ko je bila usoda Maribora tudi pri diplomatski mizi odločena, torej do julija 1929, leta smemo pričakovati to knjigo spominov, oziroma boljše zgodovino prevrata v naših krajih. Ako kdo, potem je gotovo general Maister najkompetentnejša osebnost, ki se je mogla lotiti tega posla, in zato bo brez dvoma delo med najzanimivejšimi, ki obravnavajo vojno, oziroma nje posledice, zlasti za Slovence mariborske oblasti. (Odlomek iz te knjige — opis prevrata v Mariboru sa-

mem dne 1. novembra 1918 — bodo prinesli politični listi proti koncu tekočega meseca).

V znak priznanja in livaležnosti gospodu generalu so Slovenci izvršili nekoliko lepih gest: mesto Kamnik ga je imenovalo za častnega meščana, Zveza slovenskih vojakov za častnega člana, mesto Maribor je imenovalo po njem eno najlepših svojih ulic. A tudi država mu je izkazala priznanje: bil je imenovan za častnega adjutanta kraljevega ter odlikovan z redom Belega orla.

Tiho živi mož med nami, posvečujoč se spominskemu, odnosno zgodovinskemu svojemu delu, poleg tega pa še tudi lepi literaturi. A ne le aktivno, nego tudi pasivno — s čitanjem. Njegovo stanovanje hrani dragoceno biblioteko, ki sodi pač k najlepšim, kar se jih nahaja med Slovenci v prvatni lasti. Dve sobi imata stene zakrite skoro samo s knjižnimi regali. Vrh vsega pa nahaja gospod general še vedno časa, da se zanima tudi za stvari, ki sovise v neki vrsti s činom, izvršenim pred 10 leti in ki ga naj v drugi obliki nadaljujejo, oziroma poglobljajo smisel zanj: trenutno vodi akcijo za ustanovitev Narodne odbrane za mariborsko oblast ter dokazuje s tem toliko dozo narodnega idealizma, kolikršno je treba danes iskati in kakršne ni baš lahko najti.

Ko zaključujem ta »obisk«, želim, da bi gospod general doživel še mnogo obletnic naše nekrvave revolucije, zlasti pa, da bi dočakal čas in razmere, kakor smo si jih pred 10 leti predstavljali, kakršne smo pričakovali in za katere smo bili pripravljeni tudi na žrtve. Vem, da bi mu to bilo največje zadovoljstvo in najlepše plačilo.

Ogorelost v skladu z' vedo

Dobrišen del vpliva solnčne svetlobe na človeško telo gre na rovaš ultravioletnih žarkov kratke valovne dolžine v solnčnem šaru (spektru). Nedavno je neki Francoz dokazal, da omenjeni prameni ne morejo blagodejno vplivati naravnost, ampak da morajo nekako odsevati na pigmentu. Najprej torej proizvajajo kožno barvilo, s katerim se kopališčniki radi ponašajo, in stoprav tedaj morejo pronikati globlje v organizem. Današnja moda, kolikor se tiče zdravja, se potemtakem popolnoma ujema z znanostjo.

Poliglot

K doslej znanim poliglotom, med katere spada tudi Čeh Vinko Šercel s 50 jeziki, se pridružuje neki spovednik v Meauxu na Francoskem, ki ima menda rekord med svojimi vrstniki. V stolnici tega mesta namreč izpoveduje kanonik Guignon: češki, hrvaški, poljski, ruski, španski, portugalski, francoski, italijanski, romunski, latinski, novogrški, nemški, danski, angleški, nizozemski, flamski, madjarski, esperantski ter idski. Obvlada torej 19 jezikov kakor Matija Čop.

A. G.

Pekel v paradižu

Spomini na prevratne dni 1. 1918

Šele, kdor je videl Cadore, razume odkod so še vedno neprekosljive barve Tizianove. Tisoč metrov nad morjem leži njegov rojstni kraj Pieve pod italijanskim nebom in večnim snegom škrbinastih Dolomitov. Trava pod pajčolanom redkih mecesnovih gozdov je tako globoko in sočno zelena, da se spreminja v plavkastih odtenkih. In nič manj intenzivno zeleni nista Piava in Boite v prepadih. V takem prepadu ob prekrasni cesti Cavaleri med Pieve in Longarone je kamenita vasica Termini stisnjena med skalovje in penasto reko s spomenikom, da so tu Talijani v bojih, ki so jih rešili Avstrije, zmečkali v «tombe dei sassi» — v kamenitih grobnicah — Hrvate. Bile so skale, ki so jih valili s pečin na cesto. Tisočletno orožje teh krajev in vedno enako učinkovito! Na sv. Ane dan 1918. je bil spomenik v snegu, ki ga je veter prinesel s snežnikov. Uro hoda dalje so pa že mali vinogradi.

Cez 3000 m visoki Antelao, pravljicnemu gradu v oblakih podobni rožnati Monte Pelmo, Marmarole in Torri, si vi stolpi, obkrožajo na sredi pokrajine Cadore najveličastnejši amfiteater na svetu z vasjo Valle ob cesti. Tu nam je bil za tolmača domačin, pred vojno vrl telovadec blejskega Sokola. Tik pod cesto je vasiča, kjer so otroci znali le čisto zagrebščino; saj so bili v Zagrebu rojeni, tam hodili v šolo in prodajali pomaranče ter pekli kostanj. V požganem Vodo je bil za avstrijskega župana prvi slaščičar iz Marijinih Laznov, gori iz Cibiane so bile pa je dre natakariče naše «offiziersmesse», ki niso razumele niti besedice laško. Iz Porenja so bile. V Venasu je stradal in je njegova hčerka prodajala svoje perilo za moko in sladkor patricij, ki je imel v Beogradu slaščičarno v ulici med gledališčem in univerzo. Vse je vrgla vojna nazaj v pristojne občine, čeprav večina ni videla stare domovine še nikdar prej. V teh nebesko lepih krajih zraste kvečjemu toliko žita, kolikor ga pri nas pozobljejo kure. Prebivalci morajo v tujino za kruhom, vojna jih je pa prisilila nazaj, da so bili ti kraji bolj obljudeni kakor v mirnih časih. V tej divotni sceneriji sta glad in španska kosila ta-

ko, da je v Cibiani v enem dnevu umrla desetina prebivalstva. Le psi, ki so nosili municijo iz razstreljenih talijanskih forov v dolino, so se redili in debelili. Zrl so same nedonošene teličke. Zakaj rekvizicija je mogla pobirati le še visoko breje krave. Na cesti je povrgla druga za drugo. V Perarolu, divnem gnezdu prav ob Piavi, sta ostali le še dve kravi, po največjih vaseh jih je pet dajalo mleko za vse dojenčke in bolnike. Razlastiti smo jih morali in ustanoviti tako imenovane občinske hleve, da so vsi dojenčki dobili enako število žlic hrane, saj mleka nismo mogli več meriti na litre. V barakah in po omuljenih travnikih je pa čakalo 600 napol živih krav, da jih odžene v Auronzo. Telegram iz Vidma je segnal tudi zadnje ovce v Tai, drugi je zahteval vsa jajca, tretji do zadnje vse kokoši, prej so pa pobrali že perilo, vse, prav vse, Zaboji za skladovnice naših aktov so bili tudi že gostovi. Golo in gladno ljudstvo je mrlo, umirala je gola in gladna c. in kr. vojska. O. Cadore, zemeljski paradiž...

★

Sivemu podpolkovniku Boroti, odločnemu Hrvatu in poveljniku etapne postaje v Tai, sem dirjal povedati novico, da so Jelačičevci zavzeli Reko. In drugi dan ga ni bilo več. Mojega prekrasnega šefa, pana Ventluko, direktorja vseh Thurn-Taxisovih posestev, je zlomila nenaдна putika in se je že teden prej poslovil, pa tudi poveljnika v Calalzu, Slovenca Schaffnera je vzela noč, še preden je bila gneča na cesti. Rekli so, da je znorel. V Makedoniji, mislim, da je sedaj podpolkovnik. — Vse je pričakovalo Švicarjev, ki naj bi zasedli od Avstrijcev in Nemcev okupirano Italijo. Določen je bil tudi ceremonijel, kako jih morava počakati s civilnim komisarjem in jim izročiti skladišča in mesto. Telefonska postaja Vittorio se ni več javila in sto tisoči so se jeli gnesti po cesti proti Tai, odtod pa na levo skozi Cortino d'Ampezzo in čez Schludersbach, drugo pa na desno skozi Pieve in čez Kreutzbergpass v Pustersko dolino. Samo migniti je bilo treba domačinom,

pa je bila že vsa rekvirirana živina po gozdovih na varnem. Oficirjem in damicam po pisarnah je bilo rečeno, naj vsak vzame rekviriranega perila, ki je bila z njim do stropov natlačena dvo-nadstropna hiša v Tai, kolikor ga hoče. Moškega je bilo malo, zato so pa gospodje basali v nahrbtnike ženske srajčke in čipkaste hlačke, damice so bile pa bolj vnete za rjuhe dvojne na še širine. Basali so vsi, čeprav so le redki verjeli, da je konec. Še celo priletni polkovnik Stoupa, bivši komandant v Škofji Loki, ki je prišel pred nekaj dnevi sem delat red na cesto, je sanjaril le o tem, kako bova zbirala starino. Proti večeru smo zavili svoje pomočnice v odeje in jih z zadnjim vlakom električne vojne železnice poslali čez Dolomite s poveljem, naj taksamo samo na poziv, da se zopet vrnejo. Naša distriktna komanda je bila namreč samo premeščena v bližino Toblacha, kajpak le za kratek čas.

Iz velike jedilnice so nas izrinili v malo generali in oficirji dveh korov. Poveljniki brez vojske. Ta se je valila mimo njih, ne da bi jih pogledala. Menda jih res ni nihče zapazil, čeprav so generali stali ob cesti in začudeno, topo strmeli na čudno, do nezvesti pijan procesijo tisočev in tisočev. V Polpetu so izstradani vojaki udrli v skladišča in izpili 20.000 l anizeta, strupenega žganja najordinarnejše vrste. V Longarone je razsodni podpolkovnik Vlašič v zadnjem trenutku izpustil v Piavo 18.000 l te robe, v Tai je pa major, ki je razbil vrata skladišča, svoje nepremišljeno dejanje plačal s smrtno. Ubili so ga pijani vojaki. Naglo so bili sodi, ki je bilo v njih 24.000 l žganja, razbiti ali prazni.

Moral sem s tujim intendantom hiteti v Tai, da mi da instrukcije, kako naj polijem s petrolejem in benzinom žito in moko, da je ne dobe Italijani. Ali v Tai so bila skladišča že prazna, petroleja in benzina pa tudi prej nismo imeli. Vsa okolica je bila pobeljena z moko in blatna od žganja. V tem smrdljivem, blatnem testu se je valjala c. in kr. vojska. Žrla je blato, tulila, se klala z bajoneti in zobmi, vriskala in streljala... davila se je v lastni krvi. Zemlja, žganje, moka in kri, štiri elementi.

V sod z izbitim dnom je omahnil vojak, zacmokal po luži in obstal. Pred cerkvenim pragom je obležal vznak razgaljen drugi, še napol otrok. Tudi

mrtev, kakor njih sto, ker izstradani niso več prenesli alkohola. Iz posod za menažo, iz veder za napajanje, iz mask proti plinu in iz kap je curljalo žganje. Čevlje in škornje so sezuvali in zajemali iz sodov, iz raztrganih vreč pa basali žito in moko v žepe, za srajco in hlače. In romali dalje mimo otroplo strmečih generalov pred hotelom. Ob strani voza je visel za roko in nogo privezan mrlič in opletal po blatu. Prijatelji so tovariša peljali pokopat v domovino. Glejte, srce še ni umrlo.

Kakor zamaknjen se opoteka med množico siv dolgin. V eni roki maska z žganjem, z drugo pa drži na rami zaboj ponosno in dostojanstveno, čeprav se je iz zaboja že davno izstresla moka, njegov zaklad. Z dolgimi koraki grabi pot in strmi z očmi pred se v daljavo, domov, k otrokom, z moko! Za njim pa drvi v odeje povit in zabasan, z vihrajočo mastno rdečo grivo in brado umazan žid s samokolnico pred seboj in s celo vrečo moke v nji proti Rusiji.

Niti njega, niti drugih ne vidijo generali, samo njih blede obrazi s slepimi očmi so nepremično obrnjeni v pregreb. Samo vjeti Rusi pokimavajo. Le dva gresta na pot, drugi pa ostanejo, ker so preskrbljeni. Mesece in mesece so nosili vreče po stopnicah in do vrha napolnili trinadstropno palačo z vlažno pšenico, potem jo pa dan na dan prevračali z lopatami, da se ni pokvarila. Do kolena so gazili po njej in nikdar niso bili lačni, saj so imeli v Tizianovi rojstni hiši na skrivaj ročni mlin, starodavni žrven. Pritličje palače je bilo pa do stropa napolnjeno z vrečami moke. Kar smo mogli naložiti na avtomobile in vozove, smo naložili, ostanek so pa Rusi znosili po noči v svojo hišo in sosedom, razbili vsa okna v nizkem pritličju ter dobro zaklenili vrata, da se drugo jutro ni nikdo več zmenil za «že oplenjeni» magacin. Stopnice v prvo nadstropje so pa zabarikadirali s tramovi, da ni mogel nikdo do žita razen po lestvi, tramovje pa maskirali z razbitimi zaboji in «opljačkano» skladišče še drapirali z raztrganimi vrečami. Ko so se iz prvega nadstropja spustili skozi okna in prinesli ključ poljedelskemu referentu — Slovencu, ga je zavil v telegram, ki mu je naročal zažgati vsa ogromna skladišča v Calalzu ob železniški postaji in v mestu samem, torej tudi to palačo in še neki hotel. Kakor Avstriji že prej

ni uspelo podreti Tizianovega spomenika, ker se je uprl izvršiti povelje diskreditni komandant podpolkovnik pl. Kostka, najkorektnější oficir in zaveden Čeh ter pravi človekoljub tudi proti domačinom, tako se je stari župnik ob desetletnici še lahko spomnil na ključ žitnice, ki ga je sprejel, in na vsebino telegrama, ki je zapovedoval vpepeliti Tizianovo mesto. Ali starega poštenjaka menda ni več med živimi, ker bi bil drugače že marsikteremu svojemu sodržavljaju, Slovencu s tem ključem lahko odprl vrata iz pregnanstva.

Večirilo se je in šel sem pogledat v kuhinjo, kjer so se naselili že tuji kuharji. Na dolgem kamenitem koritu pod širokim oknom so bili naloženi krožniki v treh pol metra visokih skledah. Bela luč je obsijala kuhinjo, krožniki so zleteli na tlak in vrglo me je za vrata. Silen pok in gromovito tulenje v zraku, nato pa krvava luč do neba. Kričaje se je mešala množica na trgu v rdeči razsvetljavi, napol oblečene ženske so cvilile in zmedene dirjale sem in tja, grom in žvižganje pa ni prenehalo. Stekel sem za župnišče v gozdček in stopil za mecesen. Globoka, strma otlina pod menoj je bila kakor ogromen krater bljuvajočega vulkana. Celi šopi strahotnih raket so švigali pod rdeče nebo, od eksplozij granat in municije je drhtela zemlja in blede so sijale hiše Calalza v rumenih zubljih.

Kako malo fantazije je imel Dante pri opisovanju pekla!

Eksplozije so z enako močjo trajale vso noč in grmenje se je slišalo še drugo popoldne v Cortini d'Ampezzo. Saperji so zažgali svoja skladišča, polna voz in lesa, ogenj se je razširil tudi na barake konjske bolnice in vnel nadzemljaska in podzemljaska skladišča italijanske in avstrijske municije. Calalzo je namreč zadnja postaja železnice v silno utrjene in vse prevrtane Dolomite, okrog postaje je bilo pa raztresenih polno malih skladišč za municijo. Koliko mrtvih je vrglo s ceste, ki je bila polna avstrijskega vojaštva, bežečega proti Kreutzbergu, nikdo ne ve. Bajе so eksplozije porušile tudi 60 m visoki most, da je bil beg mogoč le še čez Cortino.

V najhujši zmešnjavi so določili 3. uro zjutraj za odhod in odredili so me za transportnega komandanta, ker sem bil najmlajši po činu. Dela nisem imel

nobenega, ker so tovariši sami vse opravili, tako jih je peklo pod petami, in že opolnoči smo se odpeljali. Eno slepo in eno šepasto kljuse sta vlekla voz s prtljago in akti poljedelskega referenta, kurata Minarovića, veselega slovaškega dečka, dolgega Armenca, vedno se režečega Tatara in divje pogumnega in okretnega Dalmatinca, narednika Pjera, ki sem ga letos obiskal v Pučišču na Braču. Deseti dan po prihodu domov so ga zazidali, ker tam grobov ne morejo kopati v samo skalo.

Počasi je šlo, največkrat smo stali. V Venasu sem gledal možička ob majhnem ognju. Prižgal je svečko mrliču ob cesti in tlačil blato v pločevinasto posodo za menažo ter to ponev obračal nad plamenčkom, kakor bi pekel omelete. Skratu je bil podoben. Kaj dela, smo ga vprašali. «Kenjer» — torej kruh je pekel možic z nepreglednih madžarskih žitnih planjav.

V Cortini sem našel štajerskega Slovence, ki je vodil izgubljeno provijantno kolono in obiral pečeno rujskovo glavo. Jaz sem imel kakor sod velik balon marzale in bila sva takoj prijatelja. Zaradi glave in balona. Prenočevali smo, spali pa malo. Že ponoči je zašumelo po Cortini in visoki oficirji so si šepetali skrivnosti na ušesa. Drugo jutro smo zvedeli, da se je Slovenija proglasila za republiko in da se bližajo Ljubljani avtomobili z Angleži. Slovenskih časopisov, ki so tako naglo prinesli novico v Cortino, pa nismo mogli najti nikjer. Pač sem pa še ponoči tam našel slovenskega praporščaka, ki je bil v Ljubljani na manifestaciji, pa se je od strahu pred kaznijo vrnil k svoji četi v Cortino. Ni bil edini.

Visoko smo že bili in občudovali smo barve v solncu se lesketajočih dolomitskih škrbín. Globoko pod nami je zaigrala godba. O, že kdaj je nismo slišali! Z razvito češko zastavo je korakal češki polk v najpopolnejšem redu v domovino. Naši so se pa po manifestaciji vračali k polkom. Tako smo bili pripravljeni.

Pred Toblachom je pridrčal proti nam dolg vlak malih vagončkov električne železnice. «Pace, pace, pace, pace...» so vsi solzni veselja kričali domov se vračajoči italijanski ujetniki in metali poljube razbiti avstrijski vojski, svojim dotedanjim najhujšim sovražnikom. Mir, čudodelna beseda... Masa pa ni mogla pojmiti, še ni mogla verjeti, da je svobodna.

V Toblachu je bil neke nabit plakat z abdikacijo zadnjega cesarja. Niti to ni premaknilo hlapčevske nature in pokorščine. Pri večerji v Niederdorfu je distriktne komanda Pieve di Cadore sklenila, da gre dalje v Tirole. Kako pak, jaz pa z njimi kot transportni komandant.

Zjutraj so si razdelili denar in treba je bilo vzrožiti, da so mi dali vsaj gažo, cigaret pa nisem dobil. Kočije in vozevi so bili zapreženi in obrnjeni na levo, na desno doli je pa odprta dolina Drave. Prvi voz potegne, zadnja dva pa zaokreneta in zdirljata v nasprotno smer. Novi poveljni distriktne komande, stotnik Chmel, skoči z revolverjem proti meni, ali že so me obkolili Rusi in kurat Minarović je stal s pištolo pred razjarjenim komandantom. Čudovito je Chmel rešil svojo čast in situacijo: «Tako pojdiva z Minarovićem in pripeljite svoj voz z dezerterji nazaj!» Sli smo in nikdar več se nismo videli na svetu. Še danes ne more nekdanji ljubljanski vojaški živinozdravnik odpušiti svojemu slugi, da ga je tako naglo zapustil z vozom vred. Težko bi bili shajali brez njegovega voza, ker smo s seboj vzeli tudi volovsko četrt.

V Dölsachu, kakor se sedaj pravi starim slovenskim Dolam ali Dolšam v Pusti dolini, je vsa vojska zavila na ride in se vlekla čez 1200 m visoki Iselsberg in po Möllski dolini proti Beljaku, ker se ni upala po krasni, ravni in najbližji cesti ob Dravi. Generali so bili namreč oplašeni, ker se je govorilo, da v Spitalu na Dravi vsakega razoroži jugoslovenski detachment in pošlje v domovino, beljaški kolodvor pa, da imajo že Angleži. Imenitno so se obnesli naši železničarji, ki so razširjali te, nas vzpodbujajoče vesti in brez počitka noč in dan vozili Hrvate in Slovence domov. Zlasti pa ujete Srbe, da jih je lahko zbral Švabić in si s tem zaslužil še več, kakor ulico v Trnovem.

V Dölsachu smo nameravali prenočiti in smo zavili na dvorišče šumne gostilne. Petje je vodil pečar Kovačič, avto pa dva šoferja, tržaška Slovenca. Posušili smo naš balon, poplaknili maršalo s tirolcem in drugimi dobrotami razlaščenih vojnih magacinov, prenesli prtljago na betežni avtomobil in kmalu smo prispeli do «naše meje» v Spital. Tudi domačini so bili preverjeni, da so že Jugoslovenci. Učiteljeva žena je vsa srečna pripovedovala, da njen soprog, ki je še v Albaniji, zna slovenski in vse

se je radovalo kruha bogate nove države. Samo z zastavo nam je huda predla, imeti smo jo pa morali. Do Spitala je šlo s češko, »doma« bi bila pa sramota, če bi ne dodali še modre. In babnice so šle iskat po vasi. Brez uspeha. Zahvaljen Bog, da sem poznal stare noše. Zato sem se spomnil, da imajo stare ženice pod židanim predpasnikom v kiklji zaradi varčnosti všito modro polo. Za dve najboljši rjuhi dvojne širine smo dobili že precej obledelo polo. Ženica je seveda prisegla, da je plava, mi smo jo pa tudi po tehtnem premisleku spoznali za tako. Samo da smo imeli slovensko trobojnico!

V Beljaku so nas pozdravili plakati: Deutsche Offiziere, deutsche Soldaten, meldet euch zum Schutze der deutschen Stadt Villach. Zadnji vzdih, smo rekli in vozili proti Ljubelju.

Na robu Beljaka so nam pa avto že zaplenili. Tiste straže na mitnici bi se bili že iznebili, če bi jih ne bilo v Celovcu še več. Dejali smo, da moramo pripeljati mrtvaške listine 17. polka v Ljubljano, kazali na kurata in njegov zaboj. Oficir nas je izpustil, ker nas je bilo več, kakor njegovega moštva, z nasvetom, naj se oglasimo pri avtomobilskem referentu na magistratu, kjer je menda pravkar posvetovanje, katerega Slovenca naj bi postavili za župana ali vsaj, koliko Slovencev naj bi sprejeli v občinski odbor. Gospod referent na rotovžu je bil pa mnenja, da je čisto vseeno, češ da bo tudi slovenski župan rabil avtomobile, in nam je nazadnje dovolil, da «mrtvaške listine 17. regimenta» prepeljemo z avtomobilom na postajo, kjer nas bo že čakal rezerviran vagon. Zaradi varnosti in gotovosti nam je posadil v voz bledičnega enoletnika, ki smo ga pred postajo z vsem spoštovanjem tuje lastnine izložili in se z našim avtom odpravljali proti Korenu.

Pri znamenju na križišču se nam je zdela poljski potj podobna ozka cesta malo čudna in tudi fantiček nam je potrdil, da čez hrib gredo «samo taki mi ceni» avtomobili. Prve slovenske besede, kako ste bile blažene!

Res je šlo težko. Že v ravnini je padlo par strelav proti nam, videli pa nismo nobenega strelca. Voz ni bil za nesljiv, zavore niso držale, cesta slaba in silno strma, noč pa temna, da nismo videli 30 korakov pred seboj. Neki šofer je vso pot šel za vozom s težko skalo v rokah. Vsak trenutek jo je mo-

ral podložiti pod kolo, da nismo zdrčali nazaj in se razbili. Pomislitel Šofer — saj nič ne rečem, — in še Tržačan po vrhu — tudi nič ne rečem — pa vso vojsko ob volanu — še vedno nič ne rečem —, pa se nagne k meni in mi reče na uho: «Gospod, prosite kurata, naj jutri bere mašo v Kranjski gori, če pridemo srečno čez.» Sedaj sem pa povedal, kakšna je bila vožnja. Dan je bil še, ko smo bili pod hribom, enajst, ko smo prevozili 12 km do Kranjske gore, čeprav smo navzdol drveli, da je žvižgalo okrog ušes.

Na najhujšem strmcu nas je oslepil ogenj z vrha. «Hudiči, nemška straža!»

in petnajst pušk in revolverjev je zašklepetalo. Nič, le nekaj voz.

Trepotali smo. Zakaj posijala je luna na sneg Triglava. Zadušilo nas je. «In ti kaj lepega povedati, o domovina.»

Podkoren se je zasvetil mimo nas, avto sunkoma obstal.

Zableščala se je orjaška čelada z rdečim žimnatim čopom nad črno, svečano salonsko suknjo, čez strumno izbočena prsa in spomina vreden trebuh pa dve pedi široka trobojnica.

Narodna straža.

Salutirali smo.

«Živela Jugoslavija!»

Pa se je pričelo.

Smrt grofice Tolste

Ob stoletnici rojstva Leva Nikolajeviča Tolstega so listi mnogo pisali tudi o njegovi ženi, grofici Zofiji Tolsti. Celo literarna zgodovina ji priznava velik tehničen delež na pisateljevih spisih. Še proga velikega romanopisca ni bila samo mati svojih otrok, ampak je tudi podpirala svojega moža pri pisateljevanju. Tu prinašamo opis njene smrti po dnevniku njenega sina Sergeja Lvoviča Tolstega.

Moskva, 21. oktobra 1919. Danes sem prejel od sestre Aleksandre naslednje vrstice: «Dragi Sergej! Morala sem odgoditi potovanje v Moskvo, ker moram čuvati mamo, ki je nepričakovano zbolela. Čuti močne bolečine v bokih in ima visoko temperaturo. Bolezen je težka. Pozvala sem zdravnika Afanasjeva. Če se zdravstveno stanje poslabša, boš nemudoma obveščen. V primeru potrebe, ti bom brzojavila...»

V svetu sovjetskih komisarjev je tedaj imel važno besedo Bonč-Brujevič, s katerim sem imel njega dni mnogo opravkov zaradi premeščenja duhoborcev v Kanado. Pisal sem mu, naj mi nemudoma preskrbi potni list. Njegovi intervenciji gre hvala, da sem prejel naslednjo listino s podpisom Vladimirja Ljenina:

Osrednje ravnateljstvo.

Svet sovjetskih komisarjev.

Kremelj, 26. oktobra 1919.

Št. 3306.

Obvestilo

Zaradi težke bolezni Zofije Andrejevne Tolste, vdove po Levu N. Tolstem, se dovoljuje njenemu sinu potovanje v Moskvo in od tam v Jasenike, ki leži na progi Moskva-Kursker, od tam pa v Ja-

GROFICA SOFIJA TOLSTA

sno Poljano. Vse vojaške oblasti in železniška ravnateljstva morajo iti Sergeju Toštemu na roko. Sme se poslužiti vsakega vlaka, vojaškega ali tovornega in v primeru potrebe se lahko vozi tudi z lokomotivo.

Predsednik sveta ljudskih komisarjev:

Vladimir Ljening.

Dne 27. oktobra. Ostavljal sem Moskvu. Vozil sem se v vagonu II. razreda s poštnim vlakom. V Jasno Poljano sem dospel naslednji dan.

28. oktobra. — Mati je težko bolna. Obraz ima čisto spremenjen. Nos se ji je podaljšal, usta so pogreznjena. Njen obraz spominja sedaj njenega deda Izlenjeva. V začetku me je spoznala, potem se je onesvestila. Vročina dosega 39 stopinj. Protiv večeru je temperatura nekoliko padla. V vročici je govorila: Kdaj odrinemo? Ali je kočija pripravljena? Zakaj ne pride Vera? Kje je Tanja?

Menila je, da se nahaja v Ovsjanikovu, ne pa v Jasni Poljani. Ko smo jo začeli negovati, je rekla:

«Vaše skrbi zame so prevelike. Človek bi moral umreti brez bolečin.»

29. oktobra. — Danes se mama počuti bolje. Spoznala me je in ko sem ji prinesel čašo vina, je dvignila kupico z besedami: «Na tvoje zdravje, Sergej!» — V trenutku, ko sem bil odsoten iz sobe, je sestra Tanja nagovarjala mater, naj bi poklicala popa; v odgovor je dobila: «Nič se še ne mudi. Počakajmo jutrišnjega dne! Če umrem, prosim, da me pokopljete kakor se spodobi kristjanki!»

30. oktobra. — Davi se je njeno stanje poslabšalo. Ko sem jo snoči vprašal ali me pozna, je dejala: «Svoje otroke spoznam vedno. Kako ti je, Sergej? Ali imaš sredstev za življenje? Imaš li dovolj obleke?»

31. oktobra. — Danes je bila ves dan v nezavesti. V deliriju je govorila francoski in je klicala mrtvo hčerko Marijo.

2. novembra. — Iz Moskve je prišel dr. Nikitin, star prijatelj naše rodbine. Zjutraj sem ji dejal: «Iz Moskve se je pripeljal dr. Nikitin. Videla boš, da boš ozdravela!» Pogledala me je in ni rekla besedice.

3. novembra. — Zdaj mrmra le še nerazumljive besede. Njen dih je zelo kratek.

4. novembra. — Vso noč nismo spali. Sedeli smo deloma v spalnici, deloma v salonu. Sami Tanja je bila ves

čas pri njej. Strašno je poslušati njeno hrkanje in gledati, kako umira. Okrog petih je planila k nam hišna Maša. Zavpila je:

«Grofica umira!»

Planil sem pokonci in stekel v njeno sobo. Bila je v zadnjem izdihljaju. Potem je bilo vse končano. Poslali smo po dve ženski, da sta umili mrliča. Telo so prenesli v jeditnico. Prišle so nune in so začele moliti. Ostal sem v jeditnici pri mrtvi materi do sedmih. Gledal sem materin obraz: poteze so bile mirne, lica lepa in vse to se mi je videlo silno tuje.

Podnevi smo se razgovarjali z Aleksandro in Tatjano, kje naj jo pokopljemo. Pred smrtjo je izrazila željo, naj bi imela grob poleg moža, našega očeta, če bi pa to ne bilo mogoče, vsaj na pokopališču za cerkvijo, kjer počivajo njeni otroci. Sklenili smo torej, da jo pokopljemo na pokopališču. Dne 27. oktobra je dejala Tanji:

«Čestokrat mislim na Leva Nikolajeviča. Grize me vest, da mu časih nisem dala miru in da nisem vedno živela z njim v harmoniji. Bila pa sem mu vedno zvesta s srcem, telesom in duhom. Omožila sem se, ko mi je bilo osemnajst let. Vsaka ženska ima v življenju in v zakonu disharmonije. Nikoli nisem ljubila moža razen njega. To ti povem, preden zatisnem oči.»

Zvečer so prišle štiri kmetice, ki so bdele pri mrliču. V salonu je vladala velika tišina; samo nune so mrmrale svoje molitve.

Pri mizarju smo naročili čisto preprosto rakev iz lesa.

6. novembra. — Danes smo pokopali mater. Na pokopališče so prišli mužiki. Svečeniški obred sta opravila pop Trifun Agatonovič in neki dijakon. Zbora ni bilo, da bi odpeval. Na krsto so bili položeni trije venci: prvega so prinesli prijatelji Jasne Poljane, drugega so poslale Združene korporacije, tretjega pa okoliški kmetje. Na tem je bil trak z napisom: «Dragi Zofiji Andrejevni mužiki, ki so jo imeli radi.»

Popravi. V 16. številki blagovoli čitatelj popraviti tiskovne napake, ki motijo smisel: na str. 489 v desnem stolpcu v tretjem odstavku na mestu «Prav zato so odgovorne», čitaj «Prav tako so odgovorne», na str. 504. v levem stolpcu, v tretjem odstavku 12. vrsta čitaj «albin» namestu «ollini».

Prodiranje tehničnega napredka v severno Kanado

Industrijska mesta sredi gozdov — Letalo v službi civilizacije

Nikdar ni bilo ne v Ameriki niti na katerem drugem kontinentu toliko raziskavanj in v tako pospešenem tempu, kakor jih vidimo v poslednjih letih v Kanadi, kjer je bilo od Labradorja do Alaske še celo ozemlje neraziskano. Tako naglega pionirskega gibanja zgodovina zemljepisne vede ne pozna, saj se sedanje ekspedicije poslužujejo letala, avtomobila, traktorja in motornega čolna. Vsi prejšnji raziskovalci ameriške div-

žečem jezeru, motorni čoln jih potegne še naprej po rekah in pritokih, a kmalu pridejo kraji, kjer ne zaležejo več pripomočki moderne tehnike. Tu se morajo ljudje — prav kakor v prejšnjih časih — spustiti v boj z divjo naravo in vzeti nase vse trdote take ekspedicije.

A kanadska divjina — piše njen poznavalec Wallace I. Laut — se pod pritiskom novih tehniških sredstev, vendar le bolj in bolj vdaja ljudem. V krajih,

V KANADSKIH
RUDNIKIH
Ob rovu, ki je
globok 4000 palcev

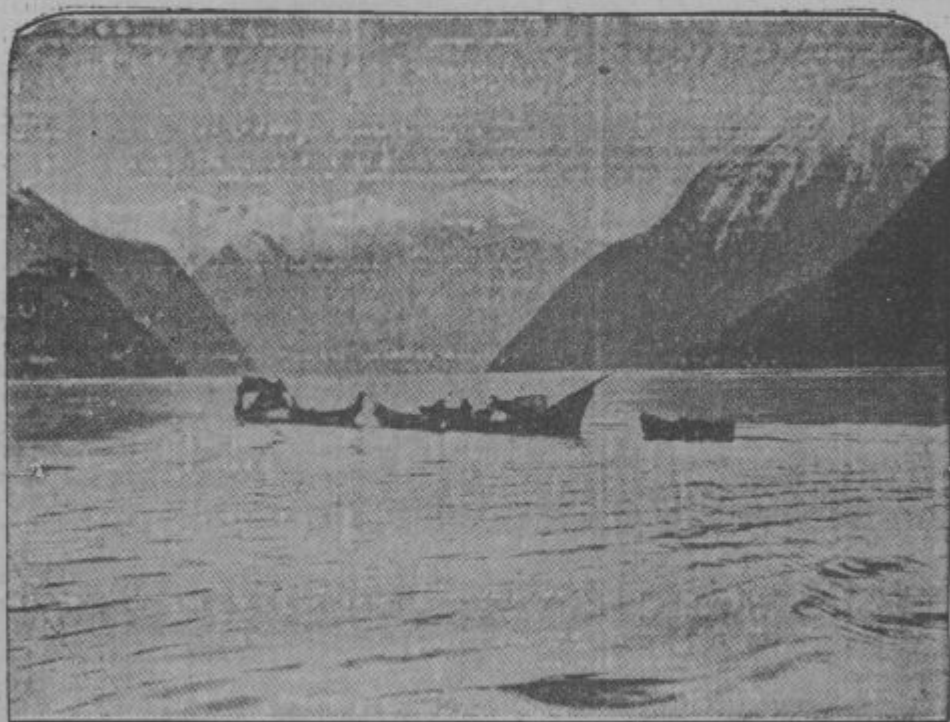
jine so morali prodirati s konji, psi ali voli; često jim je bil primitiven splav ali preprost čolnič edino sredstvo na vodi. Zbog tega so bili sila omejeni na prostor in kraj, vsako nadaljnje prodiranje je bilo združeno z ogromnimi ovirami, saj so jim stale na poti gore, jezera, gozdovi, puščave in prerijske. Današnji severoameriški pionirji imajo delo precej olajšano, vendar velja tudi to le do neke meje: hidroavion lahko izkrci raziskovalce in inženjerje na kakem visoko le-

kamor pred nekaj desetletji še ni stopila človeška noga, se gozd in skala stalno umikata človeškim seliščem. Tu se odpirajo veliki rudniki, grade se ogromne tovarne papirja in divjim potokom in rekam brzda jezo njih tok. Za raziskovanje in z njim zvezano eksploatacijo severne Kanade so dali ameriški in angleški velekapitalisti ogromne vsote. Zato pa prihajajo takoj za raziskovalci inženjerji, strokovnjaki za gradbo železnic in za izkoriščanje vode;

mimo teh so najvažnejši v tem »deviškem svetu« piloti. Vse se razvija s pravo ameriško hitrostjo. Danes skoraj ni točke na vsem kanadskem severu, ki je ne bi bilo moči doseči z letalom z bližnjega aerodroma. Za pot, ki je prej trajala več mesecev po kopnem in po vodi, zadostuje zdaj en dan.

Važnost, pomen in težkoče takega prodiranja bomo razumeli, če uvažimo, da obsega severna Kanada dve tretjini celotnega dominija, t. j. ozemlje, ki je večje od Evrope in znatno večje od Zedinjenih držav zapadno od Mississippija. Tako spada devetdeset odstotkov dežele Ontario že na sever, t. j. v oni

Ko pišemo te vrste, je dežela Ontario prejela šest letal, ki so jih pripravili v aerodromu Sault Ste. Marie, da so na razpolago raznim ekspedicijam, ki jim bo treba hitre pomoči. To je povsem novo sredstvo, ki bo prilivalo raziskovalcem poguma in olajševalo prodiranje v težko dostopni severnokanadski svet. Ko je pred tremi leti mnoge pustolovce zamikalo k Red Lakeju, kjer so zaslužili zlato in kjer je bila preskrba z živili sila težavna, je Jack Hamell najel pet letal, ki so oskrbovala redno zvezo s temi oddaljenimi rudišči. Sploh je v provinci Ontario letalska služba izborna urejena. Vodi jo kapitan Roy Maxwell.

Z DIVJEGA SEVERA Fjord na Labradorju

krog, ki je bil še nedavno neprehoden; takisto je pri provincah Quebec in Manitoba.

Topografska in geološka merjenja so se začela tukaj že l. 1867., vendar se raziskavanje ni moglo nikdar končati. Danes pa se ogromni kosi dežele fotografirajo z letala; kraji ki se prejšnje čase niso mogli izmeriti niti z 20 let trajajočim napornim raziskavanjem, so danes uvrščeni med temeljito izmerjene dele zemeljske površine.

Razpolaga z dvajsetimi izvidnimi in tovornimi letali, ki obratujejo na ozemlju 30.000 četvornih km. V letu 1927. so prevozila 4861 letalskih ur in izvršila 287.305 milj patroljske službe. Pomena in vrednosti take službe v kanadskih šumah ni moči preceniti v dolarjih. Tako so n. pr. piloti kapitana Maxwella odkrili lanske leto nič manj kot 526 gozdnih požarov. Če so požari majhni, ni njihovo poročilo nič posebnega, toda spomnimo se požara l. 1922., ki je uničil mesto Hailey-

bury in za milijone dolarjev lesa in ki je zahteval tudi precej človeških žrtev. S tega vidika je tedaj letalska požarna kontrola v kanadskih gozdovih silno pomembna. A tudi majhni požari utegnejo spraviti v nevarnost posamezna človeška selišča; letalo jim je v teh strahotnih razdaljah, ki so često tolikšne kot med glavnimi mesti evropskih držav, edina človeška pomoč in rešitev.

Tekmeci teh požarnih in reševalnih zračnih straž so »zračni redarji« (The police of the Sky). Kakšno je njihovo delo, pričuj naslednji primer: Minulo poletje je deželna policija v Sioux Lookont (provinca Ontario) izvedela, da je bil umorjen neki lovec za kozuhovino. Umor se je izvršil 300 milj severno v Fort Hope, predstraži Hudson Bay Company. Ontarijsko letalsko-poveljstvo je dobilo nalogo, da zadevo preišče. Dva uradnika sta poletela z letalom v Fort Hope, kjer sta se izkrcala nekako čez tri ure. Medtem ko se je letalo vrnilo v Sioux Lookont sta se uradnika brž lotila preiskave. Aretirala sta nekega Indijanca. Dva dni pozneje se je letalo vrnilo: aretiranec, pilot in oba uradnika so zleteli v Sioux Lookont. Nemara je to prva avtentična aretacija z letalom.

Kapitalist, ki bi rad našel v tej severni deželi vir novega bogastva, proučuje z letala teren, kjer bi zgradil novo veletovarno papirja, ali pa leta vzdolž ob reki, da najde primerno mesto za jezove, kjer bi postavil ogromno elektrarno. Tako je nastalo mesto Kapuskasing, ki ni nič drugega kot ena sama papirnica. Ta kraj je imel še pred nekaj leti samo par barak — danes pa je tu električno razsvetljeno mesto z avtomobilskim prometom. Nekoliko dalje pri Smoky Falls so ogromne turbine. In sredi množičnih gozdov, v divjini severne Kanade, brne najmodernejši stroji in vsak dan se odvažajo nešteti vagoni papirja. Lesa in »belega premoga« je tu toliko, da je Newyork s svojimi časniki, ki imajo nekaj milijonov dnevne naklade, za več rodov preskrbljen z materialom za papir.

Letala rabijo tudi za zdravstveno službo: kadar se pojavijo med indijanskimi plemeni epidemije, prilete zdravniki in sanitetno osebje po zraku. »Čudež« belega človeka, ki rdečepolnim ljudem ne gre v glavo ...

Neprecenljivo uslugo pa so storila letala mineralogom, raziskovalcem rud-

ninskih zakladov, ki so odkrili v poslednjih letih v teh neobljudenih deželah silne zemeljske zaklade, ki bodo cela desetletja zatonosen vir za rudarsko izkoriščanje.

Kanadčani so pod vplivom teh uspešnih ekspedicij zaživel novo življenje. Mladi ljudje, ki so se bojevali v Evropi pod angleško zastavo, so spoznali važnost strojev in posebej še letal: nekateri so se naučili pilotstva, drugi so se zanj navdušili in se ga naučili po povratku z vojne. Mlada Kanada se razvija v znamenju letala. Dolga stoletja so bile severne pokrajine s svojimi skalami, jezeri in gozdovi kakor ocean, ki je ločil vzhodno Kanado od zapadne. Letalo je premagalo vse daljave in ovire in zdaj se Kanadi razgalja s severa novo bogastvo. Mladi, utrjeni domačini prehajajo trumoma v te pokrajine, kjer žive kot pilotje, raziskovalci in pionirji civilizacije, prinašajoči v nekoč neprodne gozdove rezko pesem žag in sekir, bučanje traktorjev in letal, smotreno obvladovanje prirode, ki se je še očetom videla nepremagljiva. Seveda je tudi tu blesk zlata prva in poglavitna pogonska sila. Nekoč so Kanadčani skrbeli v prvi vrsti za to, da divjini iztrgano zemljo posejejo. Današnji rod se bolj opaja z obeti rudarske eksploatacije, z najdišči plemenitih in nižjih kovin, pa z »belim premogom«, z vodnimi energijami, ki nikdar ne odpovedo in ne stavkajo. Potemtakem je znova oživel duh nekdanjih kanadskih pionirjev, ki so prodirali vedno dalje na sever, samo da gredo sinovi višje od očetov in da imajo mlajši pred očmi mikavnejša sredstva. Kaj huda zima — 125 stopinj Fahrenheitita v senci ni redka temperatura! —: inženjerji, letalci in delavci nosijo zastavo omike in človeškega dela vedno višje tja do kraljestva polarnega medveda.

Vsa Kanada gleda z upanjem in zaupanjem na sever. Ondi je deviška dežela in po nji steza kapital svoje zlate prste. Država si obeta odtod velikih koristi, zakaj z izkoriščanjem teh doslej brezplodnih, brezkoristnih krajev utegne napočiti za Kanado nova doba. Saj je n. pr. samo Aluminijeva družba investirala ob Lake St. John v Quebecu 120 milijonov dolarjev. Tu gradijo elektrarno, ki bo dajala energije več

kot milijon konjskih sil. Tu nastaja novo mesto Arvid, ki bo v kratkem času zgradilo poslopja za 50.000 prebivalcev. A mnogo podobnih podjetij deluje že več let. Zaradi rudišč bakra in zlata v bližini ontarijske meje sta se zgradili dve železniški progi in velika topilnica v Rouynu, kjer se takisto razvija novo

mesto. Indbury, najvažnejše rudišče niklja na vsem svetu, mika desetstisoče ljudi, odkar so našli ondi še rudišča cinka, svinca in bakra. Višje in višje na sever se pomikajo meje civilizirane, industrijske Kanade — bolj in bolj odstopa divja priroda.

NOČ V VELIKIH MESTIH

Boris Kristan

Pariška noč

«Minuit-Place Pigale» je naslov knjigi znanega francoskega pisatelja Mauriceja Dekobreja. «Place Pigale» je začetek onega dela Montmartra, kjer na obeh strah širokega bulvarja «Clichyja» noč za nočjo vabijo najrazličnejše svetlobne reklame in napisi tujca k uporabi tistih majhnih papirjev, katerih edini založnik je ponosna «Banque de France»...

Malo dalje, na «Place Blanche» stoji «Moulin Rouge»; brez njega si tujec ne more misliti pariškega nočnega življenja. Pa ni tako. «Moulin Rouge», «Folies bergères», «Casino de Paris», «Palace», «Empire» itd. — to so le overture pariških krokov, zakaj pred polnočjo ni življenja v boljših nočnih lokalih. Le tisti neobhodni: «cherie, cherie»... se čuje pred raznimi majhnimi in enostavnimi plesišči (dansingi) na Montmartru. To so glasovi onih, ki nimajo več dostopa v hodnike in lože revijskih in bulvarskih gledališč, onih bednic, ki jih je neizprosno zakon minljivosti vrgel na ulico, kjer so dolarji in funti redkejši znanci.

Na vrhu montmartrskega griča, poleg divne bazilike Svetega srca, je najzanimivejši del Montmartra. Tu v ozkih, kratkih, krivih in temnih ulicah naletiš na majhne apaške krčme, kjer «točijo» kot glavno pijačo črešnjev kompot. V teh čudnih, zakajenih prostorih pojo pevci stare francoske pesmi, ki jih spremljajo sentimentalni zvoki harfe... Tu je popoln kontrast z oficijelnim Montmartrom beznic in dansingov. Vsaka krčma ima hišnega gospodarja, ki skrbi za udobnost svojih gostov. Le-ta obstoji v trinožnem stolu in čaši črešnjevega kompota. Z duhovi

timi opazkami sprejema novodošleca, pri čemer tudi navzoča publika ne molči. Smoking in apaška ruta sta tu pomešana s črnimi lasmi montmartrskega dekleta; vsi z globoko pobožnostjo poslušajo staro pesem o pomladi, času ko cveto črešnje... in, «ko imajo za ljubljenci solnce v srcu»... Še dolgo, vso pot do bučnega bulvarja «Clichyja» ti brni v ušesu krašen, toda enostaven refren: «et les amoureux du soleil au coeur...» Nič vsakdanjosti, — le spomini na nekdanje dni mlade ljubezni...

Polnoč. Na širokem bulvarju je promet kakor opoldne na dunajskem «Grabnu». Prazni taksiji iščejo novih gostov, polni z veselimi družbami drve po bulvarju. Zdaj pa zdaj švigne temen voz tja doli proti mestu, najbrž proti Bois de Boulogne, kjer so na obali umetnega jezera razkošni, a diskretni dansingi... Gledališke in kinopredstave na «velikih bulvarjih» so se končale, zato se polni Montmartre. V stranskih ulicah, levo in desno širokega bulvarja, se odpirajo majhna plesišča in varijeteji; livrirani lakaji, do polnoči biljeterji in ciceroni, vabijo v vseh svetovnih jezikih. To so lokali, kjer je steklenica šampanjca obvezna. Pred nekaterimi, zelo luksuzno opremljenimi portali stoje vratarji v kozaških oblekah: tu so ruski lokali, ki so najdražji na Montmartru. Blizu «Place Blanche» je tudi bivši bar znane mulatske plesalke Jozefine Bakerjeve; nje ni več v Parizu, kajti tudi za njo veljajo pravila minljivosti... Nekdanja napisna plošča «Chez Josephine Baker» sameva kdo ve na katerem podstrešju; na njenem mestu je zdaj neko popolnoma vsakdanje ime. Včasih naletiš na prodajalco cvetlic. Vse polno je raznih «vod-

nikov» in ciceronov, ki te vabijo, češ, da ti pokažejo raj na zemlji: svoje preštirane zahteve in cene pa so voljni znižati za 99 %. Gorje tujcu, ki ne pozna Francozov in njih jezika... — Dekleta na ulici postajajo vedno bolj vsiljiva — nagovarjajo s starim trikom: prosijo cigaret...

Promet, ki je bil prej osredotočen na bulvarju, se prenese polagoma v stranske ulice. Vedno več vidiš smokingov, kajti «kibici» polagoma izginjajo, mogoče zaradi policije, mogoče zbog puzne ure. Skozi vrata raznih lokalov se čuje godba; to utriplje srce ponočnega Montmartra,

jatelja ter sune njegovo truplo od sebe, vzame rdečilo in si popravi rob pri ustnicah... Burno odobravanje. Kdo ve, ali bi tudi tako ploskali, če si ne bi bila popravila barvila na ustih? N: časa za premišljevanje; zvok saksofona prežene vse morebitne misli in jih že v kali zatre. Kaj bi filozof v Babilonu...? In spet se dvigne masa teles na plasišču; v težki, temnordeči svetlobi skoraj moreš razločiti posameznih obrisov tesno združenih teles...

Cisto na drugem kraju Pariza, na Montparnassu je drugi Montmartre. Montparnass je okraj slikarjev, bivališče Mimi iz «Boheme», Edin prehod

JESEN V PARIŠKEM PARKU

«Boule noir» — «Črna bula» je tipičen montmartrski dansing (plešišče). Suterenska dvorana, vsa zakajena in napolnjena. Male mizice ob steni so razsvetljene s svetilkami, ki dobro predstavljajo vinske steklenice s prižgano svečo. Na stenah so freske z motivi iz apaškega življenja. Ob zvokih benda, saksofona ter argentinske harmonike se zviija v sredini dvorane razgreta množica plesalcev in plesalk. Dekleta plešejo tudi med seboj, čeprav v bolj širih lokalih vise napisi: Zabranjeno je, da bi dame plesale med seboj. Godba utihne, nekdo naznani glavno atrakcijo večera: sceno ljubosumja. Po kratkem prepiru zabode apašinja svojega pri-

med Montparnassom in Montmartrom so nemara tisti razkošni bari in varieteji na Elizejski poljani, ki so zabavišča mednarodne publike, lokali oficijelnih milijonarjev. Pravijo, da so ti prostori okoli «Avenue des Champs Elysées» in «Arc de Triomphe de l'Etoile» pusti. Kot najrazkošnejša pa slovi znana palača «Lido». Njeni nočni plavalni bazeni so baje edinstveni v Evropi; prav tako ne zaostajajo večerne prireditve v hotelu «Cleridge». Toda te niso več pristno pariške, ampak mednarodne, saj imajo v San Sebastijanu in v Ostendi tudi take hotele.

Toda kaj so bogataši «bulonjske avenije» proti bohemom Montparnassa?

Kaj hočejo razkošne limuzine Rois Roice-a» proti avtomobilom montparnaških bohemov, katere gonijo na pedale ali pa mala jadra?! Kavarne: «Dome», «Rotonda», so njih glavna sestajališča. Plešejo pa v majhnih, vedno prenapolnjenih barih. «Jackie», «Cigogne» sta najbolj hrupna, kar jih premore Montparnass; tu ni demimondk, tu domujejo modeli montparnaških slikarjev. Kavarne in bari so obenem vso noč umetniške razstave, kajti na stenah so obešene slike, naprodaj ob vsakem času in za vsako ceno...

Pariz pozna še neko drugo nočno vrvenje — tržnice. Vso noč vozijo dolgi

vlaki po tramvajskih tračnicah zelenjava in druga živila. Vso noč delajo težaki za najbolj nizke mezde, kar jih pozna Pariz. Izraz: «delati valah», kakor pravijo Parižani tržnicam, znači v Parizu toliko kot delati zastonj. Okoli vogalov v bližini tržnic postopajo prostitutke, ki so znane v Parizu kot najbolj proste in propadle... Beda ni nikoli sama.

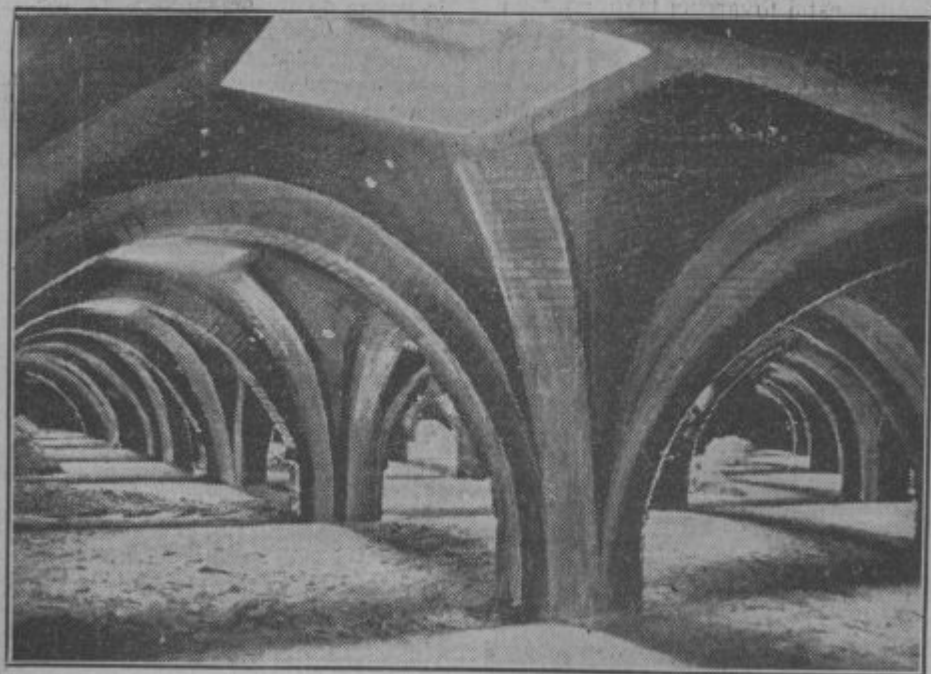
Kakor se nerad ozre ponočnjak iz središča mesta proti vrhu Montmartra, kjer se že v ranem jutru zrcali kupola bazilike Svetega srca v prvih solčnih žarkih, tako se izogibljejo ponočnjaki bližine tržnic...

Milan Kosič

Berlinska noč

Ko opazuješ podnevi berlinsko vrvenje, stotine avtobusov, tisoče avtomobilov, cestnih železnic, pa podzemsko železnico, v zraku avijone nemške «Lufthanse», bi dejal: nu, vsaj ponoči bo mir in bo človek lahko brez skrbi šel čez ulico. Kaj še ponoči stoprav Berlin zaživi. Če se ti podnevi vidijo dolge vrste hiš in palač temne, črne, zakajene, se ta slika zvečer te-

meljito izpremeni. Komaj se jame mračiti, že zažare po vseh ulicah ogromne obločnice, avtomobili prižgo svoje svetilke, da te z njimi kar slepijo. Ko pa nastopi tema, se vidijo ulice kakor »božično drevesce« ali bolje rečeno: ogromno božično drevo. Zdaj začne delovati svetlobna reklama, ki ima najbolj fantastične oblike in se preliva v razkošnih barvah. Pred vsemi prednjači

IZ FANTASTIČNEGA BERLINA Vodovod pod mestom

svetovnoznani »Kurfürstendam« s svojimi neštetiimi varieteti, bari, kavarnami in gledališči pravo morje luči najrazličnejših odtenkov. Za »Kurfürstendamom« ne zaostaja »Potsdamerplatz« s svojim »Kempinskim« restoronom mondenega berlinskega sveta. Dejal bi, da se kupola »Kempinskega« ponoči vrti, v resnici pa ni tako: prižiganje in ugašanje žarnic ustvarja iluzijo vrtenja.

Mar mislite, da je ponoči manj avtomobilov in omnibusov? Prav toliko jih je kot podnevi, če ne več. In kako vam drvi! Prometni redar pa se samo smehlja ter ustavlja in zopet izpušča vse te tisoče različnih vozil. Šoferji ga gledajo proseče, češ, naj jih vendar spusti naprej; a ne boš bratec, tukaj ni protekcije! Srčkana 17—18letna gospodična pridrži v elegantnem »Brucku« in zavozi dobra 2 m predaleč na pločnik, ki mora biti prost za druga vozila. Njeno smer je »prometni« pravkar zaprl z roko, oblečeno v belo rokavico, da je tudi ponoči vidna; že se oglasi s svojega otoka: Kaj pa je to? — Nazaj! Gospodična: Ne užge! »Prometni«, pravkar še strog, se že zopet smehlja in pravi bližnjim šoferjem: »Pomagajte!« Zdaj odpre smer za gospodično. Šoferji pa so dražestni tovarišici takoj pomagali, da je »užgalo«. Že je zdrčala naprej. Rekli so mi, da jo slučajno poznajo; mlada igralka je, ki se ji je mudilo v gledališče. Tako se v Berlinu zvečer vsakemu mudi. Nekateri hite od trudopolnega celodnevne dela k počitku, drugi zopet v nočne službe, tretji v gledališča, varieteje, kinematograf itd. V tem hitenju in vrvenju te ustavljajo kolporterji z nočnimi izdajami časnikov. V podzemski železnici se ob večernih urah ljudje kar tarejo; podzemska najhitreje vozi, zato je osobito zvečer prenapolnjena.

Marsikoga utegne zanimati, kam zahajajo Berlinčani zvečer? Mondeni svet v fraku in laku poseda v velikih kavarnah s programom, ali v »Wintergarten«, najznamenitejšem variete-kabaretu Nemčije. Drugi gredo v gledališča n. pr. k Reinhardtovim artistom, ki so doživeli pred dnevi stoto predstavo. Tu nastopajo znameniti elitni igralci: Sokolov, Moser, Tietke itd. Rus Sokolov je res čisto svojevrsten umetnik visokih kvalltet. Igra, pleše, poje in izvaja pri tem slajne akrobatske atrakcije. V »Scali« se zabava množestevilna publika, dame v večernih toaletah, gospodje v frakih (smoking se redko vidi). Tu nastopa

Raquel Meller s svojimi nad vse originalnimi »Chansonii«. Pa je tudi lepa ta Meller in Berlinčani kar norijo za njo. Zamorski jazzband na žago neprenehoma gode, celo opere slišiš kot n. pr. Carmen, Aida itd. Seveda je »Scala« zelo drago zabavišče, dostopno samo bogati berlinski eliti. Revnejši sloji posečajo kinematografe in »Aschingerje«, v slednjih se toči izvrstno pivo »Berlinski otrok«, ki si ga slade z godbo osladnih valčkov in koračnic izza predvojne dobe. Da posečajo tako radi kinematografe, ni nič čudnega; tu se predvajajo res dobri filmi, n. pr.: križarka »Potemkin«, ki je eden najlepših filmov, kar sem jih kedaj videl. Ne morem se dovolj načuditi, da ga naša filmska cenzura ne privošč! Jugoslovenom. Nadalje je tu film sovjetske produkcije: »Selo greha«; igrajo največji ruski umetniki in je prekrasno umetniško delo. — Na Friderikovi cesti je lokal, kjer lahko od 9. ure naprej poslušaj radio vseh večjih nemških postaj. Plašaj za 2 uri eno marko. Friderikova cesta je ponoči sploh poglavje zase; ondi se zbirajo dame iz »polsveta«, oblečene pretirano bogato, ki pa se po eni uri ponoči naravnost vsiljujejo pasantom. Med njimi je boj za obstoj neizmerno bridek: tista, ki ni dovolj lepa, obsedi. Zgrozil sem se ob pogledu na te blodnice, ki so med vsemi bednimi najbednejše. Lačne, udratih, brezizraznih oči heračijo in se prodajajo za borno večerjo. To je menda najbolj žalostno poglavje nočnega Berlina, a tudi vseh velikih mest. V zabaviščih posedajo soproge milijonarjev, ki ne poznajo pomanjkanja, na ulici pred zabavišči pa stole revne blodnice, pripravljene za vsako ponižanje, samo da si utešijo glad.

Z znanim pisateljem Otto Ernstom, ki ima poročevalsko legitimacijo, sva si ogledala še nekaj gledališč, varietejev in umetniških lokalov, saj sam ne bi zmogel horendnih vstopnin. Domov grede sem premleval vtiske, ki sem jih dobil v nočnem Berlinu. Iz tega premišljevanja me je vzdramilo brnenje propelerjev. V višini kakih 300 m sem ugledal 4 bajno razsvetljene avijone nemške »Lufthanse«, ki so s svojo svetlobno reklamo vabili občinstvo k uporabi zračne pošte; po vsem Berlinu so namreč nameščene poštna skrinjice zračne pošte, kjer se pošta pobira vsaki dve uri. Komaj so izginili ti štirje avijoni, že so se pojavili znatno nižje drugi z

reklamo: »Vozite se z Lufthanso«. Tako je nad Berlinom krožilo ob 12 uri nad 20 avijonov, nekateri v službi družbe, drugi v službi »Odoia«, »Chlorodonta«, »Fritzi Masary« cigaret itd. Vsi so letali nad mestom bajno razsvetljeni kakor čarobni ptiči iz pravljic.

Da, prelestno krasno je razsvetljeno to velemesto. Ne samo na zemlji, tudi v zraku že dominira podjetnost nemškega trgovca. Vsa ta nočna simfonija dela, gibanja, lepote, umetnosti, ves ta silni trušč in hrup, ki podaja toliko kontrastov, me je prisilil k premišljevanju. Ali se zavedajo vsi ti tisoči, ki neskrbno sede v udobnih naslanjačih zabavišč, da visi pilotovo življenje visoko pod zvezdami na lasu? Ali se zavedajo, da za služi dninar v Berlinu povprečno 20 mark na teden, znesek, ki ga oni lahko-miselno potratijo samo en večer v kavar- ni?

Pa kaj bi človek, ti neznamen črvič v tem mravljišču, ril po stvarih, ki jim ni moči najti konca. Bil sem že utrujen od nočnega Berlina, čigar dirindaj traja

do jutranjega svitanja, ko jamejo zaspa- ne glave klecati ob mize. Tedaj pa: Lahko noč!

Ali so živali inteligentne ali ne?

To vprašanje, ki živo zanima sieher- nega izobraženega in neizobraženega prijatelja narave, vsakogar, kdor je v vsakdanjem stiku z živalmi, obravnava zagrebški prirodopisni mesečnik »Pri- roda«. Neki opazovalec živali je obja- vil v tem časopisu svoja zanimiva opa- zovanja, ki naj bi potrdila podmeno, da so nekatere živali obdarjene s ču- dovito sposobnostjo, ki jo imenujemo inteligenca. Ti primeri so taki, da se tudi pri nas pogosto pojavljajo v tej ali oni obliki kot dokaz živalske inteli- gence.

Na ta članek je odgovoril v 7. šte- vilki »Prirode« znani strokovnjak, naš rojak g. dr. Boris Zarnik, vseučili- škij profesor v Zagrebu. Njegova izva- janja so tako splošno zanimiva, da za- služijo širšo popularizacijo. Zato jih ponatiskujemo skrajšana v slovenščini, vmes pa bomo vpleli tudi nekaj pri- merov prvega avtorja, ki jih dr. Zarnik pojasnjuje. Omejili smo se le na naj- bolj znano žival: psa.

Spodnji primeri nas bodo poučili, ka- ko zapleten je prav za prav problem, ki se pri nas kaj čisto »rešuje« tako

preprosto. »Pes je inteligenten«, »konj je inteligenten« — to slišiš v vsakda- njih razgovorih. Ali pa je res tako?!

Predvsem se moramo vprašati, kaj je inteligenca — pravi dr. Zarnik in izvaja:

Neko dejanje ali delo je le tedaj inte- ligentno, če mu je vzrok zavestna predočba namena ali cilja, ki naj se doseže s tem delom. A sposob- nost, izvajati inteligentna dela, imenu- jemo inteligenca. Inteligenca pomeni potemtakem umevanje vzroč- nih vezi, ki vodijo k nekemu cilju. Zato očituje inteligenco tako delo, ki kaže, da je bilo storjeno z umevanjem vzročne vezi med posameznimi pojavi, ki jih zaznava tisto bitje v izvestnem trenutku.

Bili so časi, ko je človek živalska dejanja in nehanja promatral pod vidi- kom svojih del in je vsakemu izrazu živalskega življenja pripisoval isto du- ševno ozadje, ki nam je znano iz naše- ga lastnega življenja. To je bil tako zvan antropomorski nazor o živalih. Spisi L. Büchnerja in zlasti starejše iz- daje Brehma so polne raznih lovskih povesti in opazovanj, ki baje »doka-

zujejo* inteligenco živali; nikjer pa ni nihče skušal dognati, ali je žival res imela zavestno predstavo cilja, ali pa je bil mogoče vmes instinkt, posnemanje ali pa enostavno asociativen spomin.

Ta antropomorfizem je prav za prav zadnji ostanek tistega prvotnega pojmovanja prirode, ki je v vsakem naravnem pojavu videlo činitelja nalik človeku. V začetku je človek tudi vse pojave nežive narave razlagal kot delo nevidnih, človeku podobnih činitelev. Prirodnoznanstvo mora biti, kaj pa da, daleč od takih fikcij. Njegovo osnovno načelo je, da naj se vsak pojav razloži z vzroki, ki se očitujejo v njem; dalje, da v nekem pojavu ne iščimo več vzrokov in tudi ne bolj zapletenih, kot so potrebni za popolno razlago tega pojava.

Da se je znanost tako pozno osvobodila antropomorfizma v promatranju živalske psihe, je vzrok nekoliko tudi nepravilno pojmovanje descendentne teorije¹; hoteli so živali čim bolj približati človeku, da bi bil postanek človeka iz živali čim lažje razumljiv, pri čemer pa taki ljudje niso pomislili, da nam že anatomija kaže ogromno razliko med številom stavbenih elementov človeških možganov in možganov drugih, človeku podobnih živali. Tako bomo razumeli, zakaj se je ekzaktno dušeslovje živali začelo šele v poslednjih 20 letih. Stoprav na začetku tekočega stoletja so jeli z poizkusi na široki podlagi raziskavati živalsko psiho; zdaj se je dognalo, da je živalska psiha zelo, zelo različna od človeške. Vrhu tega je sila enostavna, tako da nikakor ne smemo pripisovati živalskim dejanjem tistega duševnega ozadja, ki ga imajo naša dejanja. Posebej se je pokazalo, da posamezno opazovanje sploh ne more dati pravih podatkov za presojanje živalske psihe, zlasti še, če ne vemo, ali ne gre za posnemanje oziroma za vpliv kakšne vedoma ali nevedoma izvedene dresure. Samo poizkus, pri katerem samovoljno določamo pogoje nekemu pojavu in izključujemo vse tisto, kar bi utegnilo skaliti jasen rezultat, nam da lahko siguren odgovor na tako tehtna vprašanja.

Danes imamo že celo vrsto zelo vestno izpeljanih poizkusov, ki nam

odpirajo jasne poglede v živalsko psiho. Zlasti moramo — glede sesavcev — omeniti raziskavanja Thorndike-a, Herkes-a, Pavlov-a, Claparede-a, Biehrens de Haan-a, zlasti klasična dela W. Köhlerja o psihologiji opic.²

Ekzaktna raziskavanja so pokazala, da večina tistih živalskih odzivov (reakcij) ki bi jih lahko na prvi pogled smatrali za inteligentne, sloni — v kolikor ne gre za prirojene nagone — na asociativnem spominu. Če n. pr. volh zamika neko žival, da se približa hrani, katero ji nudimo na določenem mestu, tedaj se ji bodo ohranili v spominu občutki, ki jih povzroča dotično mesto in pot do njega ter asociirali poleg tega mesta tudi sliko hrane; ko smo to nekajkrat ponovili, bo vtisk mesta že sam na sebi tako deloval, da bo žival pritegnil. Z asociativnim spominom se lahko izpremene tudi nagonske reakcije. Piščanec lovi izpočetka s svojim kljunom raznovrstne majhne žuželke. Tako vlovi prvokrat tudi oso ali čebelo. Ko pa ga osa piči, se ta bolečina asociira z videno sliko ose, ki si jo je piščanec zapomnil, zlasti še njene barve; poslej se ne bo nikdar več dotaknil žuželke, ki po barvi samo malo nalikuje osi.

Na eno izkušnjo naveže z duševnim spajanjem ali asociacijo tudi nadaljnje nove izkušnje in tako nastanejo cele vrste asociacij. Če se podobne reakcije češče ponavljajo, tedaj postaja ves dotični živčni proces vse hitrejši in sigurnejši, tako da se pozneje sploh več ne odigrava zavestno, marveč tako kot nagonske reakcije. Nastanejo tako zvali avtomatizmi (dejanja, ki jih žival opravlja mehansko kot avtomat).

Če gremo globlje in podvržemo žival raznim poizkusom, se bomo preverili, da ji nedostaja upogleda v vzročne vezi in poznavanja cilja, ki ga ima doseči s to ali ono reakcijo. Čim boljši spomin ima, tem bolj mnogolično in asociativno je duševno življenje. A spomin je — prav kot vse nižje duševne funkcije — pri živalih čisto v večji meri razvit nego pri človeku, tako n. pr. spomin na vidne ali optične vtiske okolice, ki ima to posledico, da se žival lažje orientira v prostoru; potem

² Kdor se podrobneje zanima za noveše izsledke živalske psihologije, jih ima zbrane v obliki kompilata v knjigi F. Hemptemanna »Tierpsychologie«, Leipzig 1926.

¹ Nauka, da so se višje organizirane živi razvile iz nižjih vrst.

spomin za proizvedene kretnje, tako da jih lahko žival ponovi in najde n. pr. povratek z nove poti itd.

Se en način reakcije je zelo pomemben v živalskem duševnem življenju. To je posnemanje kretenj drugih živali iste vrste. S takim posnemanjem dosežajo mlade živali razne avtomatske spretnosti svojih staršev. Posnemajo pa včasih tudi druge podobne živali. Tako mladi pes, ki ga vzgaja mačka (kot piše Darwin), poprime avtomatizem umivanja s prednjimi taticami. Pri ukročenih opicah opazamo, da posnemajo človeške kretnje, zato se lahko nauče raznih manipulacij. A tudi to posnemanje ne opravlja, kaj pa, brez vsakršne uvidevnosti glede vzročnih vezi, torej brez inteligence, kar zelo lahko doženemo z poskusi.

Zdaj navedimo nekatere primere. Pod B je primer, ki ga je zapisal avtor prvega članka, pod Z, pa njega razčlenba in kritika dr. Zarnika.

B. 1. V Koterih pri Vzgorcu v Dalmaciji je imel cestar Ante Radić lovsko psico po imenu Lisko. Ko je nekega dne podila zajca, se je vlovila v lisico past, ki je bila zapeta in po običaju pokrita s suhim listjem. Po tej izkušnji se ni psica nikdar več vlovila v past. Pri pogonu je često naletela na pasti, vendar je tako večje in hitro udarila s sprednjo nogo ob konec pasti, da se je le-ta takoj zaprla; šele zdaj jo je Liska preskočila. Ali ji je pomagal pri tem vid ali voh ali pa oboje?

Z. 1. Da psica, potem ko se je enkrat vlovila v past, ni nikdar več padla vanjo, je vzrok enostavna asociacija vonja in optičnega vtiska pasti poleg predočbe bolečine, ki se ji je s podobo te pasti vtisnila v pomin. Morda je psica kasneje slučajno udarila z nogo ob rob pasti, pa se je past zaprla, ne da bi se ponovila bolečina, ki jo je past prvokrat povzročila. Ali je natanko tako kot opisuje avtor, ali pa so vmes še kaki nam neznani vtisi, je težko reči.

B. 2. V isti vasi je imel Jure Radić majhnega psička z zelo grdim gobcem. Če so slučajno ponoči komu v sosesčini odšle ovce, kože ali tovarno živinče iz hleva, niso mogle nikdar v škodo, ker je pes skakal okoli njih, lajal in jih podil nazaj v hlev; zdaj pa zdaj je stekel h gospodarjevimi vratom in tu tulil in grebel s kremplji, dokler ni gospodar vstal. Nihče ni nikdar psa tega učil, to vem dobro; tudi ni ta pes hodil s pastirji na pašo.

Z. 2. Po večini je pri psu že prirojen nagon, da mu vsi večji objekti, ki se pomikajo, vlivajo zlasti ponoči strah in da pes zaradi tega laja. Da se je to dogajalo tedaj, ko so ovce zapustile hlev, je povsem naravno. Če je vtisk strahu silnejši, tedaj pes na osnovi prejšnjih asociacij išče svojega gospodarja, ki ga najde s pomočjo voha. Če je pot do gospodarja zaprta, bo pes v svojem razburjenju marsikaj počel: grebel po tleh, po vratih itd. Takšna dejanja postanejo počasi avtomatska.

B. 3. Logar Joca Vejinović v Mokrem polju pri Kninu se je v Plavnu na sejmu upijanil in sprl z nekimi ljudmi. Ko se je vračal domov, so ga le-ti pričakali v zasedi in napadli. Znanci so ga ranjenega prenesli s ceste v neko prijateljsko hišo. Z logarjem je bil tudi njegov pes, ki pa je tekkel po navadi vedno naprej pred gospodarjem, topot pa je odšel precej daleč z logarjevimi znanci. Ko je pes opazil, da njegov gospodar ne gre za njimi, se je vrnil; ko pa je našel sledove gospodarjeve krvi, je jel nemilo cviliti in je po sledi prišel v hišo, kamor so zanesli gospodarja. Tu je skočil na posteljo in je jel gospodarju lizati roke, hoteč priti do ovitih ran. Morali so ga pustiti, da je ležal pri gospodarju v postelji. Ko so logarja prepeljali v 20 km oddaljeni Knin, so psa zvezali, a kužek je pregriznil vrv in prišel v Knin prav v trenutku, ko je gospodar vstopil v vlak, ki je vozil v Šibenik. Pes je pol ure tekkel za vlakom; ko pa je opazil, da ga ne more dohajati, se je vrnil domov v Mokro polje. Tu je vsak dan nekajkrat stopil na cesto in precej časa tulil. Tako se je dogajalo slednji dan, dokler se ni logar vrnil iz bolnice.

Z. 3. Da pes vohaje najde svojega gospodarja, je znana stvar. In da vonj gospodarjeve krvi — ki ima vsekakor podobno obeležje kot njegov običajni vonj, a je vendar nekoliko drugačen in naibž tudi lažji — vznemirja psa, je takisto umljivo. Prav tako je pes s pomočjo voha našel gospodarja v Kninu. In da je tulil, ko mu je manjkalo prijetno zaznanje gospodarjeve prisotnosti, še ni nikak znak inteligence.

Tako žal v nobenem izmed navedenih primerov ne moremo najti niti najmanjšega dokaza za kako inteligentno delo. »... ich sehe nicht die Spur von einem Geist und alles ist Dressur.« (Goethe.) Vse to sloni samo na asocia-

tivnem spominu, nekoliko pa tudi na avtomatizmih in nagonih. In tako je z ogromno večino živalskih akcij, če jih podvržemo natančnejši razčlembi. Živalska psiha se zelo razlikuje od naše, zlasti pa je — kot že omenjeno — loči to, da ji nedostaja uvidevnosti za vzročne vezi. Šele pri višjih sesavcih, pri antropoidnih opicah, so dognani prvi, a zelo skromni začetki vzročnega umevanja posameznih pojavov. Preverjen sem, da bodo mnogi čitatelji, ki so se vživeli v antropomorfsko umevanje živalskih dejanj, začudeno brali ta izvajanja. Priporočam jim, da napravijo n. pr. tale poizkus:

Naj psu, ki je naučen aportirati, pokažejo palico s kavliem. Naj pred tem psom magari stokrat obesijo palico s kavliem na ograjo in jo zopet snamejo, tako da bo pes videl, kako se palica z dviganjem z lahkoto snema z ograje. Nato naj obesijo palico v višini pasjega gobca in stopijo nekoliko proč ter vele psu, da naj palico pri- nese. Preverili se bodo, da pes ne mo-

re sneti palice. Namestu da bi jo malce dvignil in snel kavelj, kar bi prav lahko storil, bo samo vlekel za palico. Pri nadaljnjih poizkusih se lahko zgodi, da pes s slučajnimi kretnjami res sname palico. Če pustite, da to večkrat ponovi, se bo počasi naučil snemati palico z ograje. Asociiral bo namreč vtisk »viseča palica« z vtiskom »ograja« in s kretajo »dviganje palice«. Da pa pes pri tem ne bo spoznal vzročne vezi, ker se je naučil samo z asociativnim spominom, se lahko prepričate, če obesite palico na horizontalno vrv, ki ste jo razpelj kje drugje, n. pr. v sobi. Tu namreč manjka v tisti asociaciji člen »ograja«.

...Samo taki in podobni poizkusi nam odpirajo vpogled v živalsko dušo, medtem ko nam prirodna opazovanja ne morejo pomoči, ker ne poznamo vseh neštevilnih pogojev in prejšnjih asociacij tiste živali, zbog česar je jasna analiza bolj zapletenih dejanj nemogoča.

A. B.

Trnjeva pot slovenskega pisatelja-kmeta

Ob desetletnici smrti slovenskega pisatelja Petra Miklavca
Podravskega

Najboljši del človeške vzgoje
je tisti, ki si ga je kdo sam
oskrbel.

Walter Scott

Vsak izobraženec starejše generacije je gotovo naletel na ime »Podravski« ozir. »Pohorski«, toda le redki so vedeli za pravo ime, stan in bivališče moža, ki je celih 35 let pod psevdonimi zalagal slovensko beletristiko in slovansko časopisje.

Peter Miklavc je bil izredna prikazen nadarjenega in vztrajnega samouka, za katerega nas lahko zavidajo številnejši kulturni sosedje. Rodil se je dne 8. aprila 1859. leta v romantični pohorski župniji Ribnici kot prvorojenec Mihaela in Marije Miklavc. Oče je bil kakor pohorski granit kremenit, neupogljiv značaj ter dober gospodar. Svojim otrokom je bil dober, a tudi strog oče, ki jim je znal vsako razbrzdanost v kali zatreti. Zato so se hčerke (bilo jih je menda pet), ki so poleg dobre vzgoje podedovale tudi zdra-

vo lepoto, primožile na največja posestva. Oče je veljal za izobraženca, ker je bil med redkimi kmeti, ki so čitali slovenske in nemške knjige. V zimskih večerih je glasno čital svoji družini, a hodili so ga poslušat tudi sosedje. Ljubezen do knjig in časopisov je znal vcepiti tudi svojim otrokom.

Sin Peter je obiskoval šest let domačo ljudsko šolo. Na izredno nadarjenega dečka je blagodejno vplival zadnje leto šolanja njegov učitelj Miha Nerat (poznejši šolski ravnatelj in urednik »Popotnika« v Mariboru). Dasi je bil pouk večinoma nemški, je znal vendar Nerat že v mladini vzbujati narodno zavest in ljubezen do slovenske knjige. Zadnje leto Petrovega šolanja je začel izhajati mladinski list »Vrtec«, ki mu ga je oče takoj naročil. Vsako številko je nesel presrečni deček v šolo, da jo je učitelj glasno prečital mladini. Tak dan je bil za šolo pravi praznik.

Takratni ribniški župnik Globočnik je spoznal nenavadno bistroumnost mladega Petra, zato je prigovarjal očetu, naj ga pošlje v mestne šole. Za to se pa oče ni mogel ogreti iz dveh razlogov: 1. Peter je bil kot najstarejši sin nujno potreben pri domačiji; 2. otrok, ki pride staršem izpred oči, se lahko izpridi, a boljši je preprost človek kakor pa pokvarjen dijak.

PETER MIKLAVEC-PODRAVSKI

Petra pa je čitanje čim bolj veselilo. Dasi je moral opravljati najtežja kmetijska dela, je bila le redka slovenska knjiga, ki bi je ne bil prečital. Knjige si je izposojeval pri svojem stricu Jožetu in znanem Vseslovanu, dasi navadnem kmetu Luki Deržečniku. Ta dva — seve tudi že davno pokojna — sta imela vse knjige, ki so izišle v prvem razcvetu slovenske književnosti. Radi čitanja knjig in časopisov se je začelo Petru širiti svetovno obzorje in v duši se mu je pojavila želja po drugačnem poklicu. Kot 17letni mladenič se je začel iz lastnega nagiba pripravljati za nadaljnje šolanje, da se posveti učiteljskemu poklicu, toda ostalo je le pri dobri volji, ker je oče nasprotoval. To je bil menda tudi vzrok, da oče ni izročil posestva »sanjaču« Petru, temveč mlajšemu sinu Lipetu, ki pa se je pozneje tudi vrgel na pisateljevanje ter spisal nebroj gospodarskih razprav in izvirni roman »Kamenar« (»Dom in Svet«). Peter je dobil za dedščino

skromno kočarijo z nekaj njivicami, sadnim vrtom in leseno kočjo ob cesti iz Ribnice v Vuhred (Hudi kot). Razmeroma mlad se je oženil iz idealne ljubezni. Ko je začel pisateljevati, oziroma se učiti raznih slovanskih jezikov, je bil že družinski oče, ki nikakor ni mogel preživljati svoje družine s pridelki lastne zemlje, temveč je moral hoditi h kmetom na dnino za par desetice. Pisal je, prevajal in se učil jezikov ponoči pri leščerbi.

Kako čudovito si je prilastila njegova žejna duša osnovne predmete vzgoje-slovja, kažejo nam njegovi brezštevilni članki in pedagoške razprave v »Popotniku«, v poljskih, ruskih in čeških šolskih listih. Vse je slutilo v anonimnem piscu učitelja - strokovnjaka, a v resnici pisal je — kmetič.

Na prigovarjanje že omenjenega kmečkega soseda L. Deržečnika je napisal Miklavc leta 1884. za »Vrtec« na Pohorju običajne otroške igre. Po tem prvem uspehu je začel Miklavc sanjati o poklicu slovenskega pisatelja. Pa povpraševal se je, kako naj postane pisatelj on, ki razen materinščine ne zna nobenega jezika, niti nemščine ne, čeravno so mu jo v šoli z batino vbijali v glavo. Poprijel se je najprej slovanskih jezikov ter se v nekaj letih naučil češčine, poljščine, ruščine in srbohrvaščine. Iz vseh teh jezikov ni le prevajal, temveč tudi v izvirniku dopisoval. Končno se je popolnoma priučil tudi nemščine, da je mogel osramotiti vse takratne pedagoge, ki so vsiljevali že v podeželskih ljudskih šolah nemščino za obvezni ali celo učni jezik.

Ko je torej postal Miklavc po lastni marljivosti Vseslovane v pravem pomenu besede, se ni omejil le na prevajanje in dopisovanje, temveč je ustvaril tudi za slovensko književnost dela, ki nam vzbujajo začudenje nad fantazijo in nenavadnim obzorjem samouka, ki se je moral podnevi ukvarjati le z matiko in plugom. Posebno velja naše priznanje lepi povesti »Tlačanje« in romanu »Trnje venec« (oboje v »Dom in Svetu« leta 1895.). Razen tega je spisal v izvirniku: »Oko v ljudski poeziji« (Ljudski Glas 1884), »Narodni ponos« (Popotnik 1884), »Velika noč«, »Spisje« (Narodna biblioteka 24) itd.

Večji njegovi prevodi, ki so izšli deloma v samostojnih zvezkih raznih slovenskih knjižnic, deloma kot podlistki, so naslednji: Dragoljubci (Knjižnica za mladino 4), Za kruhom (Narodna bibli-

oteka 1884 — iz poljščine), Z ognjem in mečem (Narodna biblioteka 41—56), Ratimir (Slovenska knjižnica št. 1 — iz češčine pod psevdonimom Petrovič), Pojdemo za njim (Slov. knjiž. št. 2 — iz poljščine kot Petrovič), Protivja (Slov. knjiž. št. 4 — iz slovaščine kot Anonym), Žalostna svatba (Slov. knjiž. št. 9 — iz poljščine kot Pohorski). Tri smrti (Slov. knjiž. št. 24 — iz ruščine), V gradu in pod gradom (Slov. knjiž. št. 36 — iz češčine kot Petrovič), Olga Žilinska (Slov. knjiž. št. 37 — iz slovaščine), Vaška povest (Slov. knjiž. št. 42—43 — iz slovaščine kot Anonym), Ikonija (Slov. knjiž. 46 — iz srbščine), Boj s narodo (Nar. biblioteka 21), Iz križarskih bojov na Poljskem (Dve povesti), Rodbinska sreča (iz ruščine) I. dr.

Največji njegov prevod je roman »Z ognjem in mečem«, za kar mu je dal pisatelj Sienkiewicz laskavo pismeno dovoljenje. K delu pa so ga napotili posamezni odborniki Maticе Slovenske, ki je njegov prevod tudi sprejela in to razglasila po časopisih. Toda čez nekaj mesecev je vzel odbor drugi prevod istega romana (M. M. = Mat. Mrače). Zaradi spletk v odboru je torej bilo skoraj enoletno delo Miklavca brezplodno. Za tako bridko prizadetega Miklavca se je zavzel pok. Krajec v Novem mestu ter izdal leta 1892. njegov prevod v osmeričnih snopičih Narodne biblioteke. Sedaj pa je kritik, ki je pomagal Miklavčev prevod pri Matici Slovenski zavreči, bil primoran tega javno pohvaliti, grajati pa Mračetov prevod, katerega je bil poprej priporočil.

Izdaja omenjenega prevoda obsega odlomek najbridkejšе dobe v življenju Podravskega. Preselil se je s celo rod bino v Novo mesto, da je vršil korekturo in bil obenem upravnik »Dolenjskih Novic«.

Navdahnjen z najsvetejšimi ideali za svoj pisateljski poklic ter podkrepjen z ono redko svčstjio duha, ki je last le nepokvarjenemu planincu, je pokojni Miklavc vedno sanjaril o zvišenih ciljeh slovanske vzajemnosti po književnem spoznavanju in zblizevanju. To pa mu je zbudilo med polovičarsko, nemško orjentirano domačo inteligenco zasmehovance, a tudi tisti, ki bi morali imeti smisel za njegove ideale, so ga motrili z napačnimi predsodki. Na skrajno rahločutnega moža je vse to vplivalo uničujoče. Ko je zaradi slabih

letin zabredel s svojo številno družino v najhujšo bedo, je pisal piscu teh spominskih črtic: »Zaupati hočem v Onega, ki nas je poklical v življenje, da bo skrbel za naše v bodoče, kakor je pokazal očitno svoje varstvo v najbolj kritičnih trenutkih. Dokaz, da Bog ne zapusti svojih, me vzpodbuja tudi nadalje pri delovanju in skrbeh za svojo rod bino. Dasiravno nimam nadeje, da zapustim svojim premoženje, hočem jim vendar zapustiti lep sloves in pošteno ime, trdno se nadejajoč, da narod slovenski mojih dragih v potrebi ne bo zapustil.«

Najgorkejša njegova želja je bila, da bi videl svoja izvirna dela v skupni knjižnici. Morda se vendar najde slovenski podjetnik, ki ustreže tej njegovi želji?

Iz najhujše stiske ga je rešilo Društvo slov. književnikov in časnikarjev, ozir. odbornik g. Fr. Govekar, ki je priobčil v »Slov. Narodu« poziv na pomoč trpinu. Odzivji so bili povoljni, toda Miklavc je bil telesno že popolnoma izčrpan, prav tako je bila njegova družina izstradana. Izbruhnla je svetovna vojna, ki je zadušila sleherni usmiljenje do trpečega bližnjega. Sledila je neizogibna tragedija. Petru Miklavcu so odpovedali prenapeti živci — omračil se mu je um. Umrl je dne 13. novembra leta 1918. Enaka usoda je zadela starejšo hčerko Pepco — izredno lepoticico, ki je kmalu sledila očetu v večnost. Ostali otroci so se razkropili za kruhom. Strašna usoda velikega naravnega talenta!

Hrana

vpliva na organizem in značaj. Vojenina in drugačno meso z rastlinjem povzroča sentimentalnost in smisel za družino. Ker se počasi in težko prebavlja, po jedi otopiš in se vdajaš sanjarstvu. Sanjač je čisto človek, ki slabo prebavlja. Odtod dolga čreva, pravi statistika dr. Bésilkona. Priateljem diva in mesojedom so srce in žile utrjene, odtod počasno umsko delovanje. Rusi, ki so se nekdaj hranili z grobimi žitaricami in pill malovreden alkohol, kažejo mistične težnje. Južnjaki so čezmerno hrupni in veseli: vpliv solnca, začimb, vanilje itd. Francoska hrana je raznolika, uravnovešena, kar vzdržuje zdravo pamet, prirojeni um. Tudi živali se dostopne za slične vplive. S spremembo krme se da baje spremeniti spol pri izvestnih životinjah in predurčati njih značaj.

Dr. Avg. Reisman

V deželah vzornega tujskega prometa

Od Pliberka do Solnograda — Na Bavarskem

Topli, a vendar sveži so bili dnevi sredi avgusta, ko me je peljal brzovlak skozi Koroško in zapadno Štajersko proti Solnogradu in Bavarski. V Pliberku, ki je v zadnjem času skupna obmejna postaja, sem še videl jugoslovenske funkcionarje: carinika, policijskega komisarja in železniškega uradnika. Vsi trije poslujejo v majhni, ozki sobici postaje s slovenskonemškim napisom, na samem poslopju pa je seve samo nemški napis Bleiburg. Čakamo precej časa in napenjam ušesa, da bi slišal našo besedo, pa sem jo ujel šele v vozu, — kmetica je nesla s hčerko sadje v Celovec.

Vlak brzi mimo zelenih livad, medtem ko je bilo pri nas že vse rjavo in ožgano. V tej stisnjeni dolini sonce ni imelo tolike moči. V Celovcu zopet stojimo in že smo v sredi tujskega prometa. Moderen kolodvor z velikimi orijentacijskimi napisi, sami dolgi pulmanovi vagoni, direktne zveze na vse vetrove, lični paviljoni za sadje in čokolado — časopise kar prevažajo, toda slovenskega lista ne dobim niti na celovski postaji. To sem opazil potem tudi v Beljaku. Se koroških slovenskih listov ne prodajajo; celo ne dobiš lista, ki ga izdajajo Nemci za slovenske Korošce. Koliko naših ljudi potuje dan za dnevom skozi Beljak in Celovec, Gradec in Dunaj; vsi iščejo in kupujejo na peronih čitva, a nikjer ne dobe našega lista. Drugače je kaj pa, pri nas: izbira nemških listov je na kolodvorih skoro tako obilna kot kje na nemškem ozemlju. Nekoliko bi nas nemški sosedje res lahko upoštevali; tako bi se nam videli manj naduti in bolj prikupljivi.

Pa to so bile le hipne nadležne muhe; pozabil si nanje, ko se je pokazalo Vrbško jezero. Prelestno je dihlo v mehkem letnem dopoldnevu, vodna gladina se je iskrla v solncu, vile na obrežju so se lesketale v pestrih barvah in čolni se pozibavali, bele promenadne ceste, avtomobili, restavracijski vrtovi, take in podobne živahne slike so se vrstile pred gledalcem iz vagonovih oken. Spomini izja davne in bližnje minulosti, osvobođenja, plebiscit, padec, vse gre mimo, prav kakor bogate vile in razkošna ko-

pališča z madžarskimi gosti ob jezeru. Bilo je. Vlak hiti in ustvarja nove slike, nove vtiske.

Beljak. Zdi se mi, da čutim v zraku bližino domovine, a hkrati se počutim kakor v daljnem mednarodnem železniškem križišču. Podzemeljski izhodi, še pestrejši orijentacijske deske (tudi Assling z Jesenicami v oklepaju). Restavracijo ima bivši restavrater na Pragerskem. Treba priznati: kosil sem solidno. Mesto se je znalo prilagoditi novim razmeram in dobro izkorišča svojo obmejno postojanko. Že sam ogled kolodvora in najbližje okolice bi lahko našo upravo in tujskoprometne činitelje v marsičem podučil.

Na kolodvoru vakove tujci; proti Italiji, Jugoslaviji, Celovcu, Dunaju so usmerjeni brzovlaki, naš pa v Solnograd, Monakovo in dalje. Za prostor se je treba podvzati. Direktni vagoni iz Sušaka so polni, v ostalih pa se potem potniki hitro menjajo. Prevladujejo turisti: kratke hlače in gojzarce. Tudi pokrajina je vsa turistovska in letoviščarska in tako je na vsej črti od Beljaka do Salzburga. Proga se kmalu vzpne visoko v planine in vlak hiti skozi tunele, smrekove gozdove in zopet med skalnatimi gorami; daleč v dolini ostajajo kipeče zelene trate, bele ceste z avtomobili, same gosposke hiše, restavracije, hoteli. Preproste kmečke hiše ali kočice skoro nisem opazil. Krog postaj so narasle cele naselbine, ki živijo samo od tujskega prometa. Vmes žage, kolodvori, polni lesa; pri vlaku prodajajo tudi planinsko mleko, Mallnitz in potem Bad-Gastein, Hofgastein, celi vozovi potnih kovčegov, krog njih armada hotelskih slug in za njimi petični Dunajčani, pa Nemci iz Rajha. Proga se vije vrh doline, posejane z luksuznimi hoteli, preprežene s krasnimi avtomobilnimi cestami. V Bischofshofenu se pričneta elektrificirana proga. Kakor pod mrežo se vozimo do Salzburga, toda še z lokomotivo. Pokrajina je ista, kultura na vse strani, elektrifikacija »Fremdenzimmer«, tovarne za smuči in sanke, dolgi avtobusi z izletniki.

Solnograd (Salzburg). Režidenca škofov in tujskega prometa in pa cerkva. In tudi priznana specijaliteta finega, drobnega solnograškega dežja ni manjkala. Toda tujci so zanesli v to gorsko mesto brez industrije in polja toliko denarja, da so malone vse ceste asfaltirane in tako vsaj na njih ne čutimo dežja, pač pa bližino Nemčije in njenega reda.

Na ulicah valovi mednarodnega sveta. Predvsem Angležev in Američanov. Skoro vsaka druga hiša je reprezentativen hotel, če ni cerkev ali bivša palača salzburških škofov, katerim so tudi predniki tlačanili in robotali. Velik trg pred kolodvorom je poln elegantnih avtobusov državne pošte in zasebnih podjetij; tudi ulice so jih polne. Življenje ima tu čisto svoj tempo.

Pred sedmimi leti je slovit režiserski umetnik, prof. Maks Reinhardt insceniral na trgu pred stolno cerkvijo Hofmanstaloovo dramo »Jedermann«. igro o umiranju bogatega moža, kakor jo je nazval dramatik. Reinhardt je uporabil zaprti štirikotni trg pred stolnico. Tu se pričinja predstava z ogromnim aparatom ob 5. uri popoldne, tako da izrabi popoldansko senco, ki pade nad portal stolnice prav tedaj, ko razjeda bogatega kmeta nemirna vest. Takrat zabuče v ozadju iz cerkve tudi orgle. »Jedermann« igra našim prijateljem kina znani Aleksander Moissi iz Berlina. Uspeh je bil takoj prvo leto tolik, da so zaslovene solnograške slavnostne igre po vsem kulturnem svetu. Letos je Solnograd že sedmo leto napolnila svetovna publika. Reinhardtov domislek je prinesel mestu bogastvo: slavnostne predstave so leto za letom od 26. julija do 30. avgusta. Vrh tega se ovija mesta glorijska Mozartove slave. Prav vse služi tujskemu prometu. Razen luksuznih hotelov, ki jih kar mrgoli, tudi vse cerkve, po katerih prireajo umetniške koncerte in tudi razstave. Med solnograškim nadškofom dr. Riederjem in linškim dr. Glönerjem je nastala prava vojna, češ, da solnograški nadpastir preveč posvetno pojmuje namen božjih hiš. Nu, le-te donajajo tudi škofu masne dohodke, saj je popoldne že za sam obisk cerkve določena precejšnja vstopnina, še višja pa je zvečer za orgelske koncerte. Potemtakem že kaže, da je cerkev pri predstavah »Jedermann« za kulise in garderobo.

Vstopnice so običajno že dolgo v naprej razprodane. Iz zadrege sem se rešil

tako, da sem se takoj po prihodu oglašil v pisarni tiskovnega šefa »Salzburger Festspiele«, ki me je kot Jugoslovenga zelo prijazno sprejel in mi takoj nakazal častno mesto za predstavo Mozartove »Čarobne piščalke«, ki pa so jo dajali v posebni gledališki dvorani »Festspielhaus«, bivši nadškofovi jahalnici, katero so preuredili leta 1925., videč, da se Reinhardtovo podjetje tako slajno razvija in privablja najelitnejšo evropsko publiko. Za opis predstave mi žal nedostaja prostora, sicer pa je treba takšno stvar videti, če hočeš dobiti vsaj približen pojem o nje razkošju in umetniški višini. Nu, užitek pa je treba res plačati: vstopnina za sedež od prve do šeste vrste znaša 50 šiling, ali 400 Din. Sodelovala sta orkester in zbor dunajske državne opere, igralci in igralka pa so bili zbrani med najboljšimi z Dunaja in iz Nemčije. Čaroben večer — zlasti še za skromnega Slovenca.

Med premorom sem opazoval pestro publiko, mešanico vseh mogočih jezikov, dame v najelitnejših, dragocenih, slavnostnih toaletah, vse preveč za oči, tudi gospodje v gali ali pa v kratkih turistovskih hlačah. Sprehajali so se po veliki dvorani in širokih hodnikih, obloženih z umetniškimi slikami, ki jih je poln tudi strop. Iz dvorane je izhod na dvorišče z ložami, ki so v dveh nadstropjih vsekane v granitno steno. Tudi tam je Reinhardt že poizkusil svojo umetnost. Na sedežih smo dobili brošuro »Salzburger Festspielführer 1928« z nešteti umetniškimi slikami Solnograda in okolice na najfinejšem papirju, s scenskimi slikami raznih predstav ter s preglednimi informacijami za bivanje v Solnogradu in za izlete. Knjiga je sestavljena tako dobro in pisana v toli neprišljeni reklami, da jo prav rad še sedaj prebiram in mislim, kaj ko bi jo dobili v roke tudi naši — poklicani in izvoljeni. Marsičesar bi se naučili, zlasti tam, kjer tudi delajo, ali bi vsaj morali delati za tujski promet.

Po predstavi okoli 23. ure smo hiteli na kolodvor. Po ulicah nepregledne vrste avtomobilov; pred iluminiranimi hoteli jih je bilo več nego na katerem dunajskem kolodvoru. Vmes na so vrveli avtobusi, ki hité z gosti v letovišča Hofgastein, Badgastein in preko meje na Bavarsko. Tudi na kolodvoru je pred polnočjo vse živo. Mi krenemo v dvorano na desno, kjer je izhod za potnike v Nemčijo. Dva carinska revizorja v ele-

gantnih zelenih uniformali nas komaj pogledata in že smo v 4. razredu električne železnice, namenjeni v 16 km oddaljeni Reichenhall na Bavarskem. Kav filmu brzimo v nočni tišini brez puhanja lokomotive mimo letovišcarskih postaj, od katerih vidimo samo luči in lučice. Sprevodnikov na teh železnicah sploh ne poznajo, pač pa so strogi pri vstopu in izstopu na postaji, kjer imajo takšna vretena, kot na velesejnih, da lahko pride le ena oseba mimo vratarja. V vlaku se nihče več ne briga za potnika. Kljub temu je ondi vzoren red in popolna snaga.

Drugo jutro sem si ogledal zdravilišče Reichenhall. Cela industrija zdravstvenih metod. Posebno zanimivo je državno mestno zdravilišče, čisto nova, najmodernejša zgrajena stavba, kjer zdravijo predvsem astmatikarje. Na vsako stran hodnika so kakor verande celice s svetlimi okni, skozi katere gledamo bogataše, ki sede v fotelih, čitajo knjige ali časnike in »dihajo« v predpisanem zraku po eno ali dve uri. Seveda je to »dihanje« močno zasoljeno. Reichenhall pa je tudi znan po svojih solnih vrelcih. V parku imajo zgrajen dolg hodnik, po sredi nekako naše vrste kozolec, samo da je mnogo višji in zelo dolg, obložen s trnastim šibovjem, čez katero počasi kaplja voda iz solnatega vrelca. Tako je tam v najtoplejših dneh hladno in nekoliko vetra. Bolniki se izprehajajo ter zdravijo. Zdraviliških zavodov pa je v Reichenhallu še cela vrsta z njimi pa tudi armada zdravnikov. Ugajali so mi zavodi raznih organizacij, ki so si tam kupile ali zgradile domove za svoje bolne člane, da se lahko zdravijo tudi revnejši. Med drugim sem videl tak dom ognjegascsev, pred katerim je pravkar stal zavodov avto; torej se lahko preprosti rekonvalescenti peljejo včas v okolico na izlete. Kdaj bomo mi tako daleč?

Ker je železnica zelo poceni in ob nedeljah še posebej znižana cena, sem potovanje podaljšal iz Reichenhalla proti alpskemu letovišču Berchtesgaden in tam naprej do sanjavega jezera Königssee, ki leži med visokimi gorami. Vsa pot z električno železnico, trajajoča menda dve uri, ni drugega kot idilična dolina tuiskega prometa s samimi vilami in gostilnami, pokrajina z njivami za detetjo in travniki, pa restavracijskimi verandami. Okrog njih so lične utice z razglednicami, ki pa so res lede, in z

drugo spominsko robo. Ob jezeru imaš na razpolago čolne, uslužbenci pa so oblečeni v narodne noše, čeprav morda sicer nosijo žakete in dekleta svile nogavice. Toda tujci hočejo videti pristne Bavarce in jih vidijo za denar.

Ko pošiljamo razglednice, moramo vreči penige v avtomat, pa prileti znamka. Trafik ne poznajo, marveč samo trgovine za tobak, ki prodajajo najrazličnejše, morda trideset ali še več vrst cigar vseh mogočih varijacij, pa cigarete v najpestrejših škatlah, kakor si jih izmišlja le privatna konkurenca raznih tovarnarjev cigar. Znamk tam ne prodajajo in tudi ne razglednic ali druge galanterije, kakor jo najdemo po naših trafikah.

V splošnem pa vidim na vsakem koraku, da premagana Nemčija, ki dobavlja reparacije in plačuje milijarde vojne odškodnine, dobro živi. Mnogo bolje kot mi »zmagovalci«. Menda nisem ves čas videl slabo oblečenega Nemca. Saj dobivajo celo brezposelni okrog 2000 Din mesečne podpore, uradniki pa imajo takšne plače, da se v množicah vozijo ob nedeljah z izletniškimi vlaki z nemških ravnin doli od Berlina v alpske kraje na oddih.

Treba je videti njihovo hotelsko industrijo! Kaj vse bi oni napravili iz naše Gorenjske ali zelene Štajerske! Toda ondi vedo dobro to, česar mi ne vemo, ali vsaj v zadostni meri ne: Tujec, ki ima denar, noče videti samo naravnih krasot, marveč zahteva med potjo vse udobnosti, brez katerih kulturni človek danes ne more več živeti.

Ko sem se vračal iz Reichenhalla proti Solnogradu z avtobusom po gladki cesti, sem mnogo razmišljal o blagostanju teh krajev, ki živijo vsi od tujskega prometa. Privozili smo mimo solnograškega aerodroma. Tudi tega so si postavili v tem sicer majhnem mestu, pa prospeva, prav kakor aerodrom v Reichenhallu... Potem sem si ogledal še umetniško razstavo in na nji sliko »Dalmatinische Küste«, delo Franca Heckendorfa, ki je tu edin spomin na Jugoslavijo in edina reklama za našo obalo. K nam na jug so hiteli skozi to mesto dan za dnem polni vagoni Nemcev, ki so se med potom čudili, kako se morajo voziti iz Ljubljane na Sušak čez Zagreb vsa noč, medtem ko bi lahko prišli preko Italije in naše Istre že v nekaj urah v Reko. Težko mi je bilo raz-

lagati našo prometno politiko, ki jo je malo poprej zapustil general, kateri je 2 leti delal red in nam ga napravil takšnega.

Naj že mislimo o Nemčiji kakorkoli, dobro je, če jo včasih obiščemo, — dobra šola je za nas. To je bil moj poglavitni vtisk po povratku.

Jakob Lesnikar

Še o zločinu in zločincih

Članka «Človeške žleze — pa kriminal in blaznica» in «Moje izkušnje z zločinci» na str. 488—496 «Življenja in sveta» sta vzbudila odmev tudi v kaznilnici. Iz mariborske kaznilnice smo prejeli naslednji odgovor nekega kaznenca, ki povdarja drugo, sicer prav simpatično stališče o tem spornem problemu, nego ga zastopata Dreiser in Wallace. Objavljamo ga, saj je razprava o vprašanju zločinstva zmerom aktualna in zanimiva. Samo ob sebi se ume, da ostane predmet slej ko prej sporen; čitatelj naj se le zave njegove zapletenosti. — Uredništvo.

Nisem avtoriteta, vendar mi laska, da lahko izpregovorim stvari na ljubo iz lastne, neposredne izkušnje o predmetu, ki je menda v celokupnem področju znanosti sorazmerno najmanj obdelan. O zločinu in zločincih imamo zlasti Slovenci tako bore malo literature, da ne kaže niti govoriti o nji. Nu, lahko pa se potolažimo, saj se je pri drugih narodih pisalo o tem zgolj toliko, da so posamezni «strokovnjaki» mogli pobijati nazore raznih «avtoritet». Edini plod vseh teh prerekanj je ta, da v moderni dobi nimamo pozitivnih znanstvenih dognanj o vzrokih zločina, o mentaliteti kaznenčeve duše in zlasti ne o najuspešnejšem načinu pobijanja zločina.

Glede na individualnost človeške narave, nje sprejemljivost in odpor, um, vzgojo, vzroke zločina itd., je vsaka splošna teorija o zločinu in zločincih že v naprej jalova. Načelno se o tem vprašanju dokaj spretno izraža g. profesor A. Milinković o sarajevski reviji «Novi čovjek» (št. 26, 27, 28 iz l. 1927) pod naslovom «Tamnica i spoznanja duše».

Zame, ki sem imel žalostno priliko, bivati tri leta nepretrgoma med najrazličnejšimi tipi kazencev in sem ne samo opazoval, ampak tudi delil njihovo usodo in način življenja, je n. pr. trditelj, da je nekaj neizogiben vzrok zločina obolenje žlez, razodetje jako dvomljive vrednosti. Veliko je odkrila moderna znanost, ki zlasti v zadnjem desetletju z velikanskimi koraki prodira v kraljestvo duha in razkriva ču-

v kolikor jo spravljajo v zvezo z vzroki zločina) prav tako utopija, kot je bila n. pr. Lombrosova in Gallova frenologija¹. Sicer pa bi potemtakem endokrinologija bila nekaka odrešujoča znanost za vse zločince, ki bi bili sami ob sebi postavljeni izven kazenskega zakona in bi imeli pa storjenem zločinu morda celo pravico do brezplačnega zdravljenja svojih «žlez» v kakem sanatoriju.

Mladostni oddelek mariborske kaznilnice sta letošnjo pomlad zapustila dva mladeniča, brata, stara 16—18 let. Bila sta večkrat predkaznovana radi tatvine. Vzrok: *zanikrna vzgoja*. Njuna mati je bila dekla in je otroka v najnežnejši dobi prepuščala samima sebi, ker jo je zadrževalo delo. Fantka sta pohajkovala ter se klatila in kradla sadje po tujih vrtovih, ker ga doma nista imela. Nikogar ni bilo, ki bi jima na primeren način pojasnjeval razliko med svojo in tujo lastnino. Pozneje sta postala občinska pastirja in tudi nista uživala bog ve kakšnih dobrot. Ljudje so postopali z njima kajkrat prav sirovo in jima tako nehote vcepljali mržnjo do tistih, ki žive v blagostanju. Prositi sta se bala, ker sta bila navadno namestu darov deležna brc; zato sta kradla. Sedaj sta v prisilni delavnici in če bi ju kak endokrinolog preiskal, dvomim, da bi ugotovil obolenje žlez.

Prosim naj tega nihče ne smatra za kako persiflažo predmeta, ki je nad vse

¹ Podmena učila, da se spozna prirojen zločinski nagon po oblikah lobanje in obraza. (Op. uredn.)

resen in je v njem velik kos naših socialnih razmer.

Z menoj so bili zločinci, ki so z odprtimi usti poslušali, ko je ta ali oni pripovedoval, kako dobro vzgojo je imel, a ga je nesrečen slučaj privedel do padca. Poslušali so ga in se čudili ter nekam žalostno skimavali, češ: «Če bi se bilo godilo nam tako, bi ne bili nikoli poznali te hiše odznotraj; tako pa so nas samo preklinjali, namestu kruha smo dobivali brce, namestu večerje dostikrat palico. In tako smo začeli...»

Ne bom navajal zgledov in drugih položajev današnjega življenja. Pomankanje, brezposelnost, ta ali ona navzeta strast, slabe družinske razmere, priložnost itd. so nekateri najbolj vsakdanji in najresničnejši vzroki, katerih žrtve so pokore za kaznilniškim zidovjem. (Prim. dr. Jos. Šilović: *Uzroci zločina*, Zagreb 1913, Mat. Hrvatska).

O podedovani nagnjenosti k zločinu bi se dalo govoriti, vendar niti zdaleka v tolikih odstotkih kot n. pr. o boleznih. Na 100 kazencev pride kvečjemu pet takih, katerih roditelji so bili tudi v ječi.

Človekova suverenost je v njegovi svobodni volji. Ta suverenost je tem višja in popolnejša, čim manj jo ovirajo strasti. Ko pa si strast podredi človeko voljo, je to že okrnjenje suverenosti, ki mu pravimo izrod ali degeneracija. Vsaki strasti pa se lahko o pravem času izogneš in je okolnost, da se človek strasti vda, docela odvisna od človekove proste volje. Torej jo ima. Zato se tisti zločinci, ki niso popolnoma pokvarjeni, kesajo svojih dejanj, ker v ječi spoznajo, da bi se bili nesreči lahko izognili, če bi se bili hoteli.*

II.

Angleški pisatelj Edgar Wallace spada nedvomno med tiste ljudi, ki po vsej sili hočejo, da bi bili zločinci neka posebna vrsta ljudi, ki se da glede na izvestne vtiske, ki jih napravljajo zločinci na svobodnega človeka, teoretično opredeliti. Te vrste ljudi ni in nas,

* Problem svobodne ali nesvobodne volje je eden izmed osnovnih filozofskih problemov, ki ločijo svetove. Moralno pa je podmena o svobodni volji važnejša in koristnejša od tako zvanega determinizma. (Op. uredn.)

bogme, niti Wallacejeve «izkušnje» z zločinci ne morejo prepričati, da bi bili. Sicer pa je že iz naslova videti, da je Wallacejev članek napisan na podlagi subjektivnih slučajnih vtiskov, kar na stvarno in nepristransko znanost nikakor ne more vplivati.

Dne 16. januarja 1927 je objavil v «Wiener Journalu» neki dr. A. Missriegler zanimivo razpravo pod naslovom «Biologie des Verbrechers», v kateri citira besede znamenitega kriminalista prof. Räckeja, ki pravi: «Nicht eine Verbrecherphysiognomie existiert in Wirklichkeit, sondern eine Gefängnisphysiognomie; nicht ein Verbrecherblick, sondern ein Gefängnis- oder Zuchthausblick. Und die Menschen, die sich zu sensationellen Gerichtsverhandlungen drängen, sind immer überrascht, wenn sie statt eines erwarteten Monstrums einen ganz gewöhnlichen, unauffälligen Menschen als Angeklagten sehen.»*

Vsak človek je po svoji naravi zmožen zločina. Kultura je človeka naučila morale, zato morala ni bistvo človeške narave. Pračlovek ni poznal morale niti njenih zakonov, ampak je sledil globoko v sebi živečim nagonom. Ti nagoni pa so bili po današnjem pojmovanju morale večinoma — zločinski. Da se človek kljub svoji morali bistveno ni oddaljil od svojih prvobitnih nagnjenj, se kaže v neštetih slabostih človeka v vsakdanjem življenju. N. pr. medsebojno nezaupanje, kontrola in protikontrola tudi med intelektualno visoko stoječimi funkcionarji itd., kar vse dopušča nagnjenje k zločinu.

Prof dr. Šilović omenja v uvodu svoje knjige «Uzroci zločina» mnenje prof. Merkela, da sedi poleg vsakega zločinca na zatožni klopi tudi človeška družba.

Dejstvo je, da že odij, ki se drži beseđe «zločinec», narekuje predsodke, ki vplivajo na stvarno sodbo o tem vprašanju pri svobodnem človeku. Zato so do sedaj objavljena mnenja o tej zadevi tako različna. Edgar Wallace n. pr.

* «Zločinskega obličja (fiziognomije) v resnici ni, marveč obstoji jetniško obličje; prav tako ni zločinskega pogleda, marveč je le pogled jetnika ali kaznenca. In ljudje, ki tako navaljujejo k senzacionalnim sodnim obravnavam, so vedno presenečeni, ko ugledajo namestu monstruma, ki so se ga nadejali kot obtoženca, čisto navadnega človeka, ki nima nič posebnega na sebi.»

odkrito priznava, da nima prav nobenih simpatij do zločincev in jim privošču uprav inkvizicijske kazni.

Ne gre toliko za pobijanje nezdravih Wallacejevih nazorov o zločinu in kazni, kot za ugotovitev dejstva, da našnje kaznilnice in ječe vobče poznajo kljub vsemu prirejanju koncertov, dovoljevanju obiskov in knjižnicam, ki so jetnikom na razpolago, še vedno dovolj takega, kar mora poboljšljivemu kaznencu za vedno vcepiti strah pred povratkom v hišo pokore. Knjižnica, šola, koncerti (ki jih pri nas z znanim uspehom dajejo kaznenci, ne drugi njim), pa so *moderna sredstva človekoljubne vzgoje*, ki naj razen strahu pred kaznijo vcepijo kaznencem v dušo tudi spoznanje in prepričanje, da je človek ustvarjen za kaj višjega kot je zločin in da se tudi tisti, ki so padli, lahko dvignejo. Saj so zločinci vendar le bitja iz najrazličnejših slojev človeške družbe in je zločin pač nekaj takega, kar se lahko vsakemu primeri; le kazen doleti samo nekatere.

Če se torej kdo tako strastno postavlja na stališče najstrožjih kazenskih mer v dobi, ko se po naših kaznilnicah že z uspehom izvajajo milejša, modernejša, z zločinčev psiho baveča se sredstva, kaže pač obžalovanja vredno nepoučenost o razmerah in pozablja, da se sredstva, ki jih zagovarja, v nobeni kaznilnici niso obnesla in jih že povsod opuščajo.

Edgar Wallace in celo univ. prof. dr. Šilović trdita, da žive po ječah več-

noma idiotje in duševno omejeni ljudje. To je temeljna zmotna! Nadučitelj Miško Cizelj iz mariborske kaznilnice lahko iz svoje 30letne prakse postreže s številkami, ki dokazujejo baš nasprotno. Med kaznilniškimi učenci se sicer pojavijo zlasti v zadnjih povojnih letih taki, ki ob prihodu v zavod kažejo veliko pomanjkljivost osnovne izobrazbe. V kaznilnici napredujejo z redkimi izjemami dobro, nekateri prav dobro in dosežejo nepričakovano lepe uspehe. Idiote n. pr. bi kaj težko naučili goslati ali peti po pravilih, ki so za to predpisana, a kaznenec se baš tega z izredno ljubeznijo oprime in nekateri naravnost presenetljivo napredujejo.

Da kaznenci lahko postanejo enako spretni obrtniki kot katerikoli svobodni rokodelci, bi mogli dokazati številni naročniki raznih izdelkov, ki jih izvršujejo kaznenci. Zmotno je torej naziranje, da je kaznenec duševno manj vredno, manj zmožno bitje, pa če bi zato ne bilo boljših dokazov, kot rafiniranost zločinov, ki so jih nekateri izvršili.

Zločin pa je slej ko prej nujno zlo, ki bo umrlo šele z zadnjim človekom. Zatreti se ne da, a omejevati ga je treba s sredstvi, ki vodijo k spoznanju in poboljšanju, a ne s takimi, ki dramijo v duši padlega nesrečneža odpor in maščevalnost. Kdo je še izgnal hudiča z belcebubom?

Emil Adamič

Od Ljubljane do črnega morja

(Dalje)

V varnskem pristanišču ni, — ko likor sem mogel videti, — mnogo velikih parobrodov. Še nedavno je šel preko njega ves bolgarski pomorski uvoz in izvoz. V poslednjih letih na se je na račun Varne dvignil pomen Burgása, ki hitro raste in napreduje. Lep, zanimiv je popoldanski izlet z čolnom na bližnji poluostrov Galata, kjer je velik svetilnik, vse polno restavracij in prijetnih, senčnatih izprehodov po ravnem in v hrib. Krasen je od tu tazgled na varnensko pristanišče, na

mnogohišno Varno in na brda, ki jo nalik zelenemu vencu obdajajo krog in krog. Ob solnčnem zatonu se začne morje živahnejše gibati in na njegovih strmih valovih se prijetno priziblješ zopet domov. Kmalu si med vrvečo ljudsko množico, med prodajalci razglednic, cvetlic, novin, kjer malodane utoneš v zvokih številnih modernih in narodnih orkestrrov. Težko, težko sem se ločil od prelepe, gostoljubne Varne, od skrivnostnega, veličastnega Črnega morja. Naši slovenski izletniki pa naj

si lepo Varno in krasoto njenega morja sami čim prej ogledajo. Nikdar jim tega ne bo žal!

Po presrčnem slovesu od g. Krstjeva smo se na vse zgodaj odpravili na precej oddaljeni kolodvor in se z brzim vlakom, ki je bil zopet do zadnjega kota zaseden, odpeljali od najskrajnejše bolgarske vzhodne točke proti zapadu, preko Balkana v južno Bolgarijo, v Staro Zagoro. Do tja stane vlak okoli 70 Din. Mimo Devnenskega jezera smo zavili zopet nazaj do postaje Kaspičan in od tam do Gornje Rjekovice, kjer se začneja transbalkanska železniška proga. Na postaji je vse črno ljudstva. Vojaki v opankah, seljaki v svoji rjavi raševini z bisagami, gosпода, Turki s turbani, prodajalci sadja, sadnih sokov, novin, — skratka: cel Babilon. Vlak, ki bi nas moral odpeljati, se je zopet pokvaril osebni vagon. Odpeljali so ga. Išči si prostor, kjer hočeš. Drugega vagona ni. Zasedli smo II. razred, toda na vsaki postaji so nas podili iz njega.

Približujemo se po tesni dolini Janstre, obrobljeni z velezanimivimi, kot miza ravnimi gorskimi platoji, sedežu starobalkanskih carjev, pravljicnemu Trnovu. Ni ga menda mesta na svetu, ki bi imelo tako čudovito lego kot Trnovo. Kakor orlovsko gnezdo je prilepljeno k strmim skalam. Zdi se ti, da se morajo vse te stotine ozkih hišic, ki čene druga tik druge, zdaj pa zdaj zrušiti v brezno, v jezno šumečo Janstro, vijočo se nalik kača ob vznožju mesta. Dva predora in že je Trnovo za nami. Na desni vidiš znameniti, med ozke skale stisnjeni samostan sv. Trojice. Vsi pravoslavni bolgarski samostani so skriti, kot bi se hoteli odtegniti pogledu svojih nekdanjih ropateljnih gospodarjev in tlačiteljev. Kako sem pogrešal na teh golih strmih, visokih balkanskih gorah naših belih cerkvic! Vlak se vzpenja čimdalje višje. Povsod tu so izvrstno obiskana gorska, zračna letovišča. Proga se zvija in naređi pred vrhom pravcato osmico. Najvišji vrh — Krstec Grmeče zdrvi vlak v nižino. Odpre se ti nepozaben pogled iz balkanskih vrhov v nepregledno, v meglo zavito ravnino, kot na brezbrežno morje, ki je globoko, globoko pod teboj. V silnih serpentinah pada vlak kakor v brezno. Noč prihaja in daleč tam na obzorju se svetlika Stara Zagora. V južni Bolgariji smo, ki se od severne silno razlikuje

po klimi, po flori, po običajih, po narodu. Visoko balkansko pogorje jo ščiti pred mrzlimi severnimi vetrovi, tu raste riž, bombaž, smokva, cipresa, citróna; tu so nepregledni, bajni rožni vrtovi, tu skoro ni zime in poletna vročina sega časih daleč nad 40 stopinj C. Ognjišče potresov in orkanov. Ravno eno uro pred našim prihodom se je v Stari Zagori zibala zemlja in mesto je preletel neznaten vihar. Na kolodvoru nas je sprejel dobri, mehki, idealni A. P. Bersenjev, okrajni sodnik in urednik lista «Glasbeni pregled» ter nas preko obširnega, a popolnoma sežganega kolodvorskega parka odvede po široki ulici v mesto. Založili smo za prvo silo v restavraciji odprti na ulico, se površno umili in prisedli k živahni družbi oficirjev in druge civilne gospode. Hitro smo se seznanili in porazgovorili. Ponujali so nam vsega, kar je imela restavracija dobrega in apartnega. Sam Bersenjev s svojo mlado, ljubeznivo gospo ne pije, ne kadi in on sam tudi mesa ne je. Najčistejši abstinent in vegetarijanec. Pili smo jogurt s sodo, nekateri so pili kislo mleko, drugi kebab (čevapčiči), v katerih pripravljanju so tu pravi mojstri, itd. Zavela je večerna, hladeča sapa in ulica se je napolnila z ljudstvom, ki se tu izprehaja pozno v noč. Podnevi pa so v najbolj pekočih urah trgovine zaprte do poznega popoldneva; na ulici najdeš le ožgane cigane, Turke, ki spe pri obcestnih ograjah in v jarkih, kogar pa služba in dolžnost ne sili k domu, leži doma v mračni, zatohli sobi in se poti v spanju. Zanesljivi in solidni g. Bersenjev pa nas ni pustil dolgo v gostilni, peljal nas je na svoj dom, ki mu ga je nedavni orkan napol porušil.

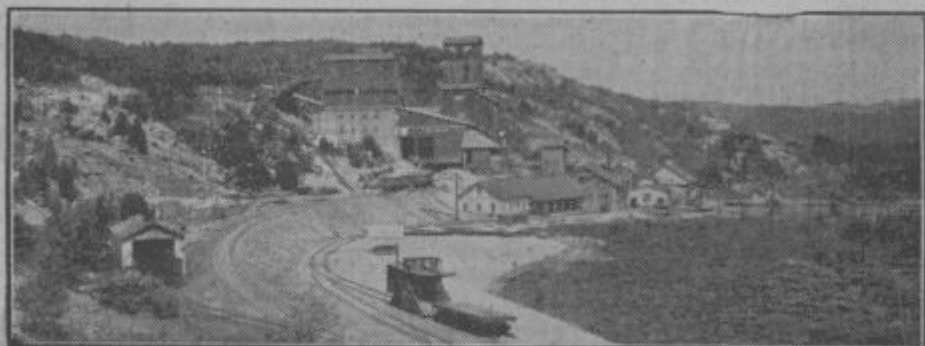
Gospa nam je postregla po častitljivem bolgarskem običaju s sladkim, vkuhanim sadjem, kmalu pa nas je trikratno znamenje mestne elektrarne opozorilo, da bo skoro tema v hiši. Trudeči in zbiti od dolge, naporene vožnje smo v udobnih posteljah kmalu zaspali. Že na vse zgodaj smo se razgovarjali v lepem, malem, na pol tropičnem vrtiču. V jutranjih urah nas je naš gostitelj vodil po mestu. Kakor vsa bolgarska mesta, ki so svoje pravo življenje začela šele po osvobojenju, je tudi Stara Zagora, ki je bila v rusko-turški vojni skoro do tal razrušena, pozidana na novo. Ima geometrično razpredeljene, široke, z žalostno rastočim drevjem obsajene ulice, lepa

javna poslopja, nekaj veličastnih cerkva, džamije z minareti, turški bazar itd., vse to, kar zamoreš videti tudi drugod po Bolgariji.

Starozagorski meščani so si sezidali dokaj veliko gledališče z ložami in galerijami, ki ga vzdržuje sedaj občina. Pred njim je senčnat vrt, na katerem se shajajo zjutraj in zvečer vsi, ki se štejejo med glasbene in druge umetnike. G. Bersenjev me je seznanil tu s svojo desno roko, vojnim kapelnikom Kovačevim, ki mu pomaga pri urejevanju lista, s kapelnikom Mariškovim, kormajstrom Stančevim, glas-

benimi učitelji in komponisti Kočevim, Pandevim, Georgijevim, Dimovim itd. Mnogi izmed teh so študirali pred vojno v ruskih glasbenih šolah, mnogi v Nemčiji, ali sploh na zapadu. Obdarili so me s svojimi tiskanimi deli in me informirali o šolskem glasbenem posluhu, ki je po svoji metodiki sicer malo zastarel, ki pa se goji zlasti v gimnazijah in v vseh razredih gimnazij dosti bolj sistematično kot pri nas. V Bolgariji ima skoro vsaka srednja šola svoj mali simfonični orkester, ali vsaj orkester na pihala.

(Konec prihodnjič)

S KANADSKEGA SEVERA Nastajajoče industrijsko mesto

Naša naslovna slika

Ob prazniku Vernih duš prinašamo eno najznamenitejših slik slavnega nemškega slikarja Albrehta Dürerja »Sveti Jeronim«. Prikazuje slovečega puščavnika in cerkvenega očeta, za tiste čase učenega moža, kako se pred mrtvaško lobanjo pogloblja v skrivnosti evangelija in razmišlja o minljivosti vsega posvetnega. O sv. Jeronimu ali Hjeronimu trde, da se je rodil v Dalmaciji, nekateri so celo iskali njegov rojstni kraj v medžimurski Štrigovi blizu Ljutomera.

To umetniško sliko je izdelal Dürer l. 1521. in je last lisabonskega muzeja.

Današnja umetniška priloga

Današnji številki smo priložili reprodukcijo fotografije našega fotografskega sotrudnika g. prof. Janka Ravnika »Pred brano«. Slika, polna jesenske poezije, govori sama dovolj, tako da ji ni treba našega komentarja.

•ZIVLJENJE IN SVET• stane celoletno 60 Din, polletno 30 Din, četrtletno 15 Din, mesečno 6 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi, Ljubljana Prešernova ul. 54.

Naročnina za inozemstvo: ITALIJA mesečno 2 liri, četrtletno 6 lir, polletno 12 lir, celoletno 24 lir. — FRANCIJA mesečno 3 franke, ČESKOSLOVANSKA mesečno 4 krome, AVSTRIJA mesečno 63 grošev, AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolara na leto.

Urejuje Božidar Borko. — Izdaja za konzorcij Adolf Rihnikar. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskar naraja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani.

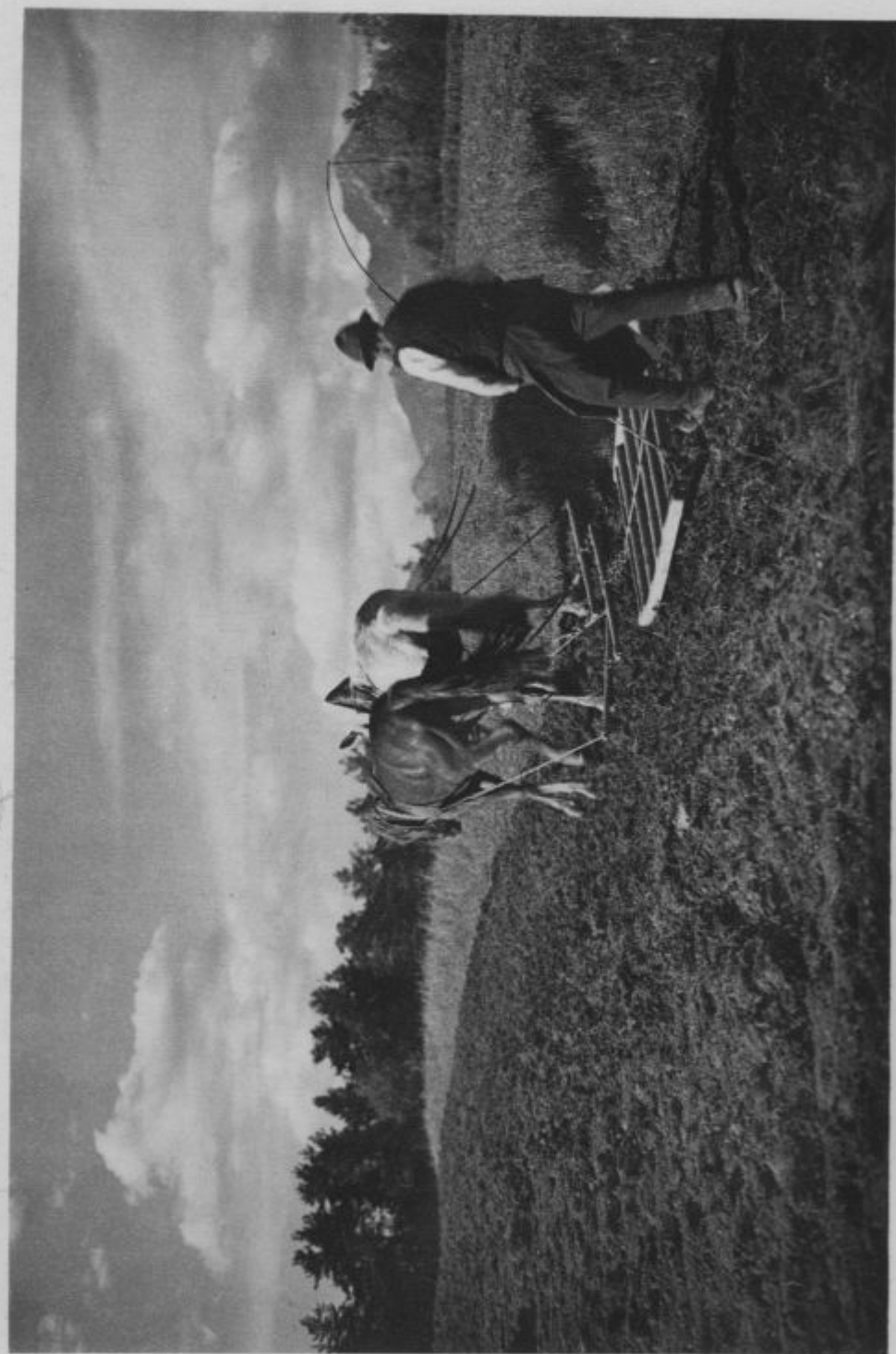

Foto Janko Ravnik

Za brano